

Χώρος αειχώρας

Κείμενα Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Ανάπτυξης

2011

15

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
*Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
και Περιφερειακής Ανάπτυξης*

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΣΚΑΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΝΤΕΛΗΣ
ΓΟΣΠΟΔΙΝΗ ΑΣΠΑ
ΔΕΦΝΕΡ ΑΛΕΞΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΟΛΓΑ
ΨΥΧΑΡΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ
ΣΤΑΘΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αραβαντινός Αθανάσιος	- ΕΜΠ
Ανδρικόπουλος Ανδρέας	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Βασενχόβεν Λουδοβίκος	- ΕΜΠ
Γιαννακούρου Τζίνα	- Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Γιαννιάς Δημήτρης	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δελλαδέτσημας Παύλος	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Δεμαθάς Ζαχαρίας	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Ιωαννίδης Γιάννης	- Tufts University, USA
Καλογήρου Νίκος	- ΑΠΘ
Καρύδης Δημήτρης	- ΕΜΠ
Κοσμόπουλος Πάνος	- ΔΠΘ
Κουκλέλη Ελένη	- University of California, USA
Λαμπριανίδης Λόης	- Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Λουκάκης Παύλος	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Λουρή Ελένη	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μαλούτας Θωμάς	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Μαντουβάλου Μαρία	- ΕΜΠ
Μελαχροινός Κώστας	- Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μοδινός Μιχάλης	- Εθν. Κέντρο Περιβ. και Αειφ. Ανάπτυξης (ΕΚΠΙΑΑ)
Μπριασούλη Ελένη	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Παπαθεοδώρου Ανδρέας	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Πρεβελάκης Γεώργιος-Στυλ.	- Universite de Paris I, France
Φωτόπουλος Γιώργος	- Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Χαστάογλου Βίλμα	- ΑΠΘ

Διεύθυνση:
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Περιοδικό ΔΕΙΧΩΡΟΣ
Πεδίο Άρεως, 383 34 ΒΟΛΟΣ
<http://www.aeihoros.gr>, e-mail: aeihoros@prd.uth.gr
τηλ.: 24210 – 74456 fax: 24210 – 74388

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Ειδικό τεύχος – Αφιέρωμα
Special Issue

**Ζητήματα Αστικής
και Περιφερειακής Ανάπτυξης
στον ελληνικό χώρο**

Επιμέλεια

Γιάννης Ψυχάρης

Επιστημονικό Περιοδικό

αειχώρος

Ανακοίνωση

Από το τεύχος 12 άλλαξε η αρίθμηση του περιοδικού αειχώρος. Καταργείται η αναφορά σε τόμο και τεύχος τόμου, και καθιερώνεται η αναφορά σε αύξοντα αριθμό τεύχους (από την αρχή της έκδοσης του περιοδικού).

Επιμέλεια έκδοσης: Άννα Σαμαρίνα — Παναγιώτης Πανταζής

Λαγού: Παναγιώτης Πανταζής

Σχεδιασμός εξωφύλλου: Γιώργος Παρασκευάς — Παναγιώτης Πανταζής

Εκτύπωση: Ευαγγελία Ξουράφα

Κεντρική διάθεση: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

	Ψυχάρης Γ.	4
Εισαγωγή: Ζητήματα ανάπτυξης στον ελληνικό χώρο		
	Παπαδασκαλόπουλος Α., Χριστοφάκης Μ.	8
Αναπτυξιακά πρότυπα και αστικά κέντρα στον ελληνικό περιφερειακό προγραμματισμό μετά το 2000		
	Αρτελάρης Π., Καλλιώρας Δ., Πετράκος Γ.	42
Εισοδηματικές ανισότητες μεταξύ των ελληνικών νομών, 1995-2005: Διερεύνηση της ύπαρξης σύγκλισης κατά ομάδες		
	Καλογήρου Σ.	68
Χωρικές ανισότητες και ερμηνευτικοί παράγοντες της γεωγραφικής κατανομής του δηλωθέντος εισοδήματος στην Ελλάδα		
	Θεοδωρά Γ., Λουκάκης Π.	102
Τάσεις εξέλιξης στο δίκτυο των αστικών κέντρων της Ελλάδας		
	Αρβανιτίδης Π.Α., Δωρής Γ.	130
Λειτουργικές Αστικές Περιοχές: Μια προσπάθεια προσδιορισμού της οικονομικής επιρροής των ελληνικών αστικών κέντρων		
	Τριανταφυλλόπουλος Ν.	152
Οι νέες "προνομιακές" σχέσεις της αγοράς ακινήτων με την αστική ανάπτυξη και τον πολεοδομικό σχεδιασμό		
ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙΑ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ		
	Ψυχάρης Γ.	182
Συνέδρια της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης (ERSA/RSAI) την περίοδο 2010-2012		
<i>50^ο Συνέδριο ERSA 2010, Jönköping, Σουηδία</i>		
<i>51^ο Συνέδριο ERSA 2011, Βαρκελώνη, Ισπανία</i>		
<i>52^ο Συνέδριο ERSA 2012, Μπρατισλάβα, Σλοβακία</i>		
ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ		
	Βλάμης Π.	186
Arthur O'Sullivan (Μετάφραση) (2011) <i>Αστική Οικονομική, 7^η έκδοση</i>		
	Πυλαρινός Δ.	190
Ελένη Μπαστέα (Μετάφραση) (2008) <i>ΑΘΗΝΑ 1834-1896: Νεοκλασική πολεοδομία & ελληνική εθνική συνείδηση</i>		

Αναπτυξιακά πρότυπα και αστικά κέντρα στον ελληνικό περιφερειακό προγραμματισμό μετά το 2000

Αθανάσιος Παπαδασκαλόπουλος

*Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο,
Διευθυντής, Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης*

Μανώλης Χριστοφάκης

*Επικ. Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο,
Επιστημονικός Συνεργάτης, Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης*

Περίληψη

Με την έναρξη της νέας χιλιετίας, παρατηρείται μια εντεινόμενη τάση στην Ελλάδα για επαναξιοποίηση στον αναπτυξιακό προγραμματισμό για τα αστικά κέντρα του προτύπου της πολιτικής ανάπτυξης και διάχυσης, που στοχεύει πρωταρχικά στην ενδυνάμωση της ανταγωνιστικότητας και εξωστρέφειας των πόλεων, καθώς επίσης και στην ενίσχυση της χωρικής συνοχής της χώρας, παράλληλα βέβαια με την εφαρμογή ενός προτύπου ολοκληρωμένης-τοπικής-ενδογενούς ανάπτυξης, που θα προωθήσει την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των ενδο-αστικών ανισοτήτων και την ενίσχυση της συνοχής του αστικού χώρου. Το παρόν άρθρο προσπαθεί αρχικά να σκιαγραφήσει τη νέα στρατηγική αστικής ανάπτυξης στον αναπτυξιακό προγραμματισμό και κατόπιν να παρουσιάσει τα ανακλύπτοντα προβλήματα, αλλά και να διαγνώσει τις διαφαινόμενες δυνατότητες και προοπτικές στην πρακτική εφαρμογή του προτύπου της πολιτικής και της ολοκληρωμένης – τοπικής ανάπτυξης. Στο πλαίσιο αυτό, αφού αναλύονται το περιεχόμενο και τα θεμελιώδη στοιχεία της περιφερειακής αναπτυξιακής στρατηγικής, αποτυπώνονται οι βασικές κατευθύνσεις των θεωρητικών προσεγγίσεων για την πολιτική και για την ολοκληρωμένη-τοπική-ενδογενή ανάπτυξη και για το σχετικό ρόλο των πόλεων και κέντρων ανάπτυξης στην αναπτυξιακή διαδικασία. Σκιαγραφείται η στρατηγική για την εξειδίκευση του αναπτυξιακού ρόλου των αστικών κέντρων, όπως διαμορφώθηκε στο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης της περιόδου 2000-06 και πρόσφατα στο Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς της νέας περιόδου προγραμματισμού 2007-13, καθώς επίσης και στο νέο πλαίσιο του Χωροταξικού

Σχεδιασμού. Επιχειρείται συγκριτική ανάλυση των δύο προγραμματικών περιόδων ως προς τα στοιχεία και τα μέσα της αναπτυξιακής στρατηγικής για την ενεργοποίηση του αναπτυξιακού ρόλου των αστικών κέντρων της Ελλάδας στον περιφερειακό αναπτυξιακό σχεδιασμό. Τέλος, γίνεται προσπάθεια αποτίμησης των πολιτικών και διαμορφώνονται προτάσεις για τη βελτίωση και την αποτελεσματικότερη εφαρμογή της στρατηγικής αυτής, ενώ τίθενται επίσης ορισμένα σημαντικά ζητήματα προς περαιτέρω διερεύνηση και προβληματισμό.

Λέξεις κλειδιά

Πολική ανάπτυξη, ολοκληρωμένη-τοπική ανάπτυξη, περιφερειακός προγραμματισμός, αστική ανάπτυξη, Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης 2000-2006, Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς 2007-2013, Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης.

Development Patterns and Urban Centers in Greek Regional Planning after 2000

In the beginning of the new millennium an intensifying tendency regarding the exploitation of the growth pole strategy is observed in Greek regional and spatial development policy. This development model aims fundamentally to the intensification of competitiveness and extraversion of the cities, as well as to the territorial cohesion of the whole country, in parallel of course with the implementation of the integrated – local development strategy that faces, with an effective way, the intra-urban inequalities and the problems of urban spatial cohesion.

Consequently, through the recent basic programming texts for the periods 2000-2006 and 2007-2013, the growth poles strategy has once again been exploited as part of the general development programming. Within this framework, the present paper attempts initially to describe the new growth poles strategy through the aforementioned programming texts, and then to present the ensuing problems, as well as to outline the emerging capabilities and potential of planning regarding the growth poles strategy in combination with the integrated - local development strategy in Greece. For the needs of the research the theoretical background along with the relevant policies application in the national and international context are considered.

Keywords

Growth Poles Strategy, Integrated-Local Development Strategy, Regional and Spatial Planning, Urban Development, Community Support Framework, National Strategic Reference Framework, General Framework for Spatial Planning and Sustainable Development.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του χωροταξικού και περιφερειακού αναπτυξιακού προγραμματισμού της Ελλάδας τα τελευταία χρόνια, είναι η προσπάθεια επαναξιοποίησης του προτύπου της πολιτικής ανάπτυξης και διάχυσης για τη διαμόρφωση και εφαρμογή μιας αποτελεσματικής στρατηγικής αστικής ανάπτυξης. Η προσπάθεια αυτή στοχεύει πρωταρχικά στην ενδυνάμωση της ανταγωνιστικότητας και εξωστρέφειας των πόλεων, καθώς επίσης και στην ενίσχυση της χωρικής συνοχής της χώρας, που προωθείται βέβαια παράλληλα με την εφαρμογή ενός προτύπου ολοκληρωμένης-τοπικής-ενδογενούς ανάπτυξης.

Το παρόν άρθρο προσπαθεί αρχικά να σκιαγραφήσει τα κυρίαρχα πρότυπα χωρικής ανάπτυξης και μέσω αυτών, τη νέα στρατηγική αστικής ανάπτυξης στον αναπτυξιακό προγραμματισμό και κατόπιν, να παρουσιάσει τα ανακύπτοντα προβλήματα, αλλά και να διαγνώσει τις διαφαινόμενες δυνατότητες και προοπτικές στην πρακτική εφαρμογή της στρατηγικής αυτής στην Ελλάδα.

Το άρθρο αποτελείται από τέσσερις κύριες ενότητες. Σε μία πρώτη ενότητα, πέραν της παρούσας εισαγωγής, αναλύονται το περιεχόμενο και τα θεμελιώδη στοιχεία της περιφερειακής αναπτυξιακής στρατηγικής. Κατόπιν, αποτυπώνονται οι βασικές κατευθύνσεις των θεωρητικών προσεγγίσεων για τα πρότυπα της πολιτικής και της ολοκληρωμένης-τοπικής-ενδογενούς ανάπτυξης και για το σχετικό ρόλο των πόλεων και κέντρων ανάπτυξης στην αναπτυξιακή διαδικασία. Στη δεύτερη ενότητα, γίνεται συνοπτική παρουσίαση της διαχρονικής εξέλιξης του αναπτυξιακού προτύπου στην Ελλάδα, ενώ στην τρίτη ενότητα σκιαγραφείται η στρατηγική για την εξειδίκευση του αναπτυξιακού ρόλου των αστικών κέντρων, όπως διαμορφώθηκε στο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης της περιόδου 2000-06 και στο Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς της νέας περιόδου προγραμματισμού 2007-13, καθώς επίσης και στο νέο πλαίσιο του Χωροταξικού Σχεδιασμού. Επίσης, στην ενότητα αυτή επιχειρείται συγκριτική ανάλυση των δύο προγραμματικών περιόδων ως προς τα στοιχεία και τα μέσα της αναπτυξιακής στρατηγικής για την ενεργοποίηση του αναπτυξιακού ρόλου των αστικών κέντρων στον περιφερειακό αναπτυξιακό σχεδιασμό. Τέλος, στην ενότητα των συμπερασμάτων επιχειρείται μία συνοπτική αποτίμηση των αναφερόμενων προγραμματικών προσπαθειών και διαμορφώνονται προτάσεις για τη βελτίωση και την αποτελεσματικότερη εφαρμογή της αναπτυξιακής στρατηγικής για τα αστικά κέντρα, ενώ τίθενται επίσης ορισμένα ζητήματα προς περαιτέρω διερεύνηση και προβληματισμό.

2. ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΟΤΥΠΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Συστατικό στοιχείο της στρατηγικής περιφερειακής ανάπτυξης είναι η επιλογή του προτύπου περιφερειακής ανάπτυξης και στη βάση αυτού, ο προσδιορισμός των χωρικών και των κλαδικών προτεραιοτήτων παρέμβασης. Στη διεθνή πρακτική δύο είναι τα κυρίαρχα πρότυπα. Το πρότυπο της πολιτικής ανάπτυξης και της διάχυσης και το πρότυπο της ολοκληρωμένης-ενδογενούς ανάπτυξης. Η πρώτη αντίληψη αναφέρεται στην προσέλκυση δραστηριοτήτων και στη συγκέντρωση της ανάπτυξης σε πολιτικά σημεία, απ' όπου τελικά αναμένεται η διάχυση της ανάπτυξης στην περιβάλλουσα περιφέρεια. Η δεύτερη αναφέρεται στην ολοκληρωμένη (χωρικά και κλαδικά) ανάπτυξη, που στηρίζεται στην αξιοποίηση του ενδογενούς δυναμικού των περιφερειών. Το κάθε ένα από αυτά τα πρότυπα έχει κυριαρχήσει σε κάποιες περιόδους, αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις εφαρμόζονται παράλληλα και σε διάφορους συνδυασμούς (Παπαδασκαλόπουλος, 2008). Η αποτελεσματικότητα των προτύπων εξαρτάται από την οικονομική συγκυρία και το επίπεδο ανάπτυξης και τεχνολογικής προόδου, κάθε χώρας ή περιφέρειας (Barquero, 1991).

Ήδη από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης, τα περισσότερα κράτη, κυρίως τα ανεπτυγμένα, άρχισαν να εφαρμόζουν αναπτυξιακά μοντέλα σχεδιασμένα και κατευθυνόμενα από την κορυφή της πολιτικής και διοικητικής πυραμίδας, με κύριο μέλημα την ενίσχυση των πόλεων, έτσι ώστε να λειτουργήσουν ως πόλοι έλξης βιομηχανικών δραστηριοτήτων. Η στρατηγική αυτή, που στηρίχθηκε στο πρότυπο της πολιτικής ανάπτυξης, κυριάρχησε από τις αρχές του 20ου αιώνα σε παγκόσμιο επίπεδο και κυρίως μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, αποτέλεσε "δόγμα" στην αναπτυξιακή πορεία των οικονομιών. Στην πλειονότητά τους, οι θεωρίες και πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης αυτής της περιόδου στηρίχθηκαν στη βασική υπόθεση της απόλυτης σχεδόν ταύτισης της εκβιομηχάνισης με τη μεγέθυνση και την ανάπτυξη. Το βασικό μέλημα ήταν η αύξηση του βιομηχανικού προϊόντος και η συγκέντρωση της ανάπτυξης σε ορισμένα σημεία στο χώρο, που δεν ήταν άλλα από τα μεγάλα αστικά κέντρα – πόλους ανάπτυξης, τα οποία έχουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις (υποδομές, εξωτερικές οικονομίες, εργατικό δυναμικό, αγορά κ.λπ.) για την προσέλκυση και λειτουργία των μεγάλων βιομηχανικών συγκροτημάτων-προωθητικών βιομηχανιών (Perroux, 1955). Κυριαρχεί έτσι η αντίληψη ότι η "εκ των άνω" παρέμβαση, δηλαδή η κεντρική κρατική παρέμβαση (με κύρια μέσα της περιφερειακής πολιτικής τις υποδομές, τις επιχορηγήσεις, τα φορολογικά και πιστωτικά κίνητρα), πρέπει να είναι έντονη, έτσι ώστε να υποβοηθείται η διαδικασία συγκέντρωσης και διάχυσης της ανάπτυξης από τον πόλο στις υπόλοιπες περιοχές (Χατζημιχάλης 1992, Χριστοφάκης 2001).

Σε θεωρητικό επίπεδο, η θεωρία για την ερμηνεία των περιφερειακών ανισοτήτων του Myrdal (Σωρευτική Αιτιότητα) και οι θεωρίες συγκέντρωσης και διάχυσης, με κύριους εκφραστές τους Christaller (κεντρική θέση), Perroux (πόλοι μεγέθυνσης) και Boudeville

(πόλοι ανάπτυξης), στήριξαν σε μεγάλο βαθμό τη διαμόρφωση του προτύπου της πολιτικής ανάπτυξης και της διάχυσης. Ειδικά η εργασία του Perroux (1955), θεωρείται η σημαντικότερη ίσως συμβολή στη θεωρία της πολιτικής ανάπτυξης και διάχυσης, κυρίως μέσα από τη σύνδεση του πόλου ανάπτυξης με τη λειτουργία της "προωθητικής" δραστηριότητας. Ειδικότερα, ο Perroux καθόρισε τον πόλο μεγέθυνσης ως προωθητική δραστηριότητα ή ένα σύνολο προωθητικών δραστηριοτήτων, που ασκούν θετικές επιδράσεις στον περιβάλλοντα χώρο. Μια δραστηριότητα (π.χ. μία μεταποιητική επιχείρηση, μία μονάδα του τριτογενή τομέα ή ένα μεγάλο έργο υποδομής) μπορεί να ορισθεί σαν προωθητική όταν μέσω των ροών των προϊόντων και των εισοδημάτων που προέρχονται από αυτήν, ευνοεί την ανάπτυξη άλλων δραστηριοτήτων, που βρίσκονται σε τεχνική σχέση μ' αυτήν, ευνοεί την πρόοδο του τριτογενή τομέα, μέσω των εισοδημάτων που δημιουργεί και αυξάνει το περιφερειακό εισόδημα, προκαλώντας μια προοδευτική συγκέντρωση νέων δραστηριοτήτων, που προσελκύονται από την προοπτική διευκολύνσεων στην παραγωγή (Παπαδασκαλόπουλος, 2008). Η εγκατάσταση των προωθητικών δραστηριοτήτων σε ορισμένα σημεία που γίνονται πόλοι ανάπτυξης, εξαρτάται από την ύπαρξη φυσικών και επίκτητων πλεονεκτημάτων. Συνήθως, οι προωθητικές αυτές μονάδες συγκεντρώνονται σε κεντρικές πόλεις ή σε επαρχιακά αστικά κέντρα, όπου υπάρχουν κρατικές υπηρεσίες, ανεπτυγμένο εμπόριο και υπηρεσίες του τριτογενή τομέα, επαρκής υποδομή και κοινωνικές εξυπηρετήσεις και πολιτιστική δραστηριότητα. Σε γενικές γραμμές, οι κύριες προϋποθέσεις για τη λειτουργία ενός αστικού κέντρου ως πόλου ανάπτυξης, είναι το επαρκές πληθυσμιακό μέγεθος, οι στρατηγικές υποδομές, οι προωθητικές δραστηριότητες και οι εξωτερικές οικονομίες. Τα κέντρα και οι πόλοι ανάπτυξης, τα μητροπολιτικά κέντρα και οι άξονες ανάπτυξης είναι οι κύριες μορφές πολιτικών συγκεντρώσεων.

Σε μεταγενέστερη εργασία του, ο Perroux (1961) όρισε τον πόλο μεγέθυνσης ως μία προωθητική μονάδα σ' έναν προσδιορισμένο χώρο, προσπαθώντας έτσι να ενσωματώσει με συστηματικό τρόπο τη γεωγραφική διάσταση στη σχετική θεωρία. Βέβαια, η γεωγραφική διάσταση ενσωματώνεται πλήρως στη θεωρία και στην πολιτική των πόλων ανάπτυξης λίγο αργότερα (Parr, 1999), βάσει της αρχικής εργασίας του Boudeville (1966), ο οποίος όρισε τον πόλο ανάπτυξης ως μία ομάδα προωθητικών βιομηχανιών που εγκαθίστανται σε μία αστική περιοχή προκαλώντας την περαιτέρω ανάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας σε όλη τη ζώνη επιρροής του. Στη λογική αυτή ο Boudeville (1968) προσδιόρισε και την "πολική περιφέρεια", η οποία αποτελεί βασικό εργαλείο περιφερειακής (πρωταρχικά ενδο-περιφερειακής) ανάλυσης και πολιτικής (μαζί με τους άλλους δύο τύπους περιφερειών, που είναι η "ομοιογενής περιφέρεια" και η "περιφέρεια προγραμματισμού"). Ο Richardson (1975) αναπτύσσει σειρά επιχειρημάτων για το ρόλο και τη χρησιμότητα της πολιτικής ανάπτυξης στη χάραξη της περιφερειακής πολιτικής, δίνοντας έμφαση στις

εξωτερικές οικονομίες, στις υποδομές και στις δικτυώσεις. Θεωρεί επίσης (Richardson, 1978) ότι απαντά στο δίλλημα αποτελεσματικότητα ή ισότητα, αφού η πολιτική αυτή μπορεί να συμβάλλει παράλληλα στη δημιουργία ανταγωνιστικών πόλων (εξωστρέφεια-αποτελεσματικότητα) και στην ανάσχεση της υποβάθμισης περιμετρικών περιφερειών με την ενίσχυση τοπικών πόλων ή κέντρων ανάπτυξης (ισότητα), θωρακίζοντας επιπλέον τις περιφέρειες αυτές από τα απομυζητικά αποτελέσματα των κεντρικών πόλων.

Σε επίπεδο πολιτικής πρακτικής, η περίοδος μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και μέχρι τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1970, μπορεί να χαρακτηριστεί ως περίοδος αποκλειστικής σχεδόν εφαρμογής της στρατηγικής των πόλων ανάπτυξης τόσο στις αναπτυγμένες, όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες (Friedmann και Weaver, 1979·Barquero, 1991· Χατζημιχάλης 1992).

Προς τα τέλη όμως της δεκαετίας του 1970, η κορύφωση της κρίσης άσκησε σημαντικούς κλυδωνισμούς στο κυρίαρχο αναπτυξιακό πρότυπο. Τόσο σε λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, όσο και σε αναπτυγμένες χώρες της Δυτικής Ευρώπης αλλά και στις ΗΠΑ, αναπτύχθηκε έντονη συζήτηση για τις επιπτώσεις της εφαρμογής της πολιτικής ανάπτυξης και τον χαρακτήρα που είχαν οι μέχρι τότε περιφερειακές πολιτικές. Στις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές οι συνθήκες και η ποιότητα ζωής δεν βελτιώθηκαν όσο αναμενόταν, ενώ στα μεγάλα αστικοβιομηχανικά συγκροτήματα οι εντεινόμενες τάσεις συσσώρευσης πληθυσμού και δραστηριοτήτων δημιουργούσαν έντονα προβλήματα κορεσμού, υποβάθμισης του περιβάλλοντος και αρνητικών εξωτερικών οικονομιών. Τα προβλήματα αυτά ενισχύθηκαν ιδιαίτερα με την εμφάνιση της παγκόσμιας κρίσης των βιομηχανικά αναπτυγμένων κρατών, η οποία κατανεμήθηκε άνισα ανάμεσα στους κλάδους της βιομηχανίας. Οι επιπτώσεις της ήταν εντονότερες σε κλάδους της βαριάς βιομηχανίας (μεταλλουργία, υφαντουργία και βαμβακοβιομηχανία, χημική βιομηχανία, βιομηχανία παραγωγής μηχανών και οχημάτων), που λειτούργησαν προωθητικά, καθορίζοντας την αναπτυξιακή πορεία κρατών και περιφερειών και ιδιαίτερα των μεγάλων αστικοβιομηχανικών πόλεων και των μητροπόλεων του αναπτυγμένου δυτικού κόσμου (Κομνηνός, 1993). Η ένταση βέβαια των προβλημάτων ποικίλει από πόλη σε πόλη και από περιοχή σε περιοχή. Ωστόσο, οι εκδηλώσεις είναι οι ίδιες: μεγάλα ποσοστά μακροχρόνιας και διαρθρωτικής ανεργίας, μεγάλες εισοδηματικές ανισότητες, και ανισότητες στο επίπεδο εκπαίδευσης, ανεπάρκεια των συλλογικών υπηρεσιών, αύξηση των διαφορών στην κατάσταση υγείας, άνοδος του ποσοστού εγκληματικότητας, κοινωνικός αποκλεισμός και γκετοποίηση, με τη δημιουργία αστικών θυλάκων με μεγάλο αριθμό μεταναστών και εθνικών μειονοτήτων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1998). Παράλληλα, βασικό χαρακτηριστικό πολλών παραδοσιακών βιομηχανικών κέντρων είναι η απαξίωση των τεχνικών και βιομηχανικών υποδομών. Επιπλέον, την κρίση της απασχόλησης και των εισοδημάτων στα κέντρα αυτά συνοδεύει η περιβαλ-

λοντική κρίση και η καθολική υποβάθμιση της ποιότητας ζωής (Καυκαλάς και Κομνηνός, 1993).

Οι εξελίξεις αυτές δρομολόγησαν μια στροφή στις κυρίαρχες αντιλήψεις περιφερειακής ανάπτυξης, με βασική συνισταμένη την απομάκρυνση από το γνωστό "δόγμα" των πόλων ανάπτυξης, η οποία βέβαια δεν ολοκληρώθηκε ποτέ, αντίθετα μετεξελίχθηκε, γιατί η ίδια η διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης ενισχύει διαφόρων ειδών συγκεντρώσεις στο χώρο (Πετράκος και Ψυχάρης, 2004). Σ' αυτή άλλωστε την παραδοχή στηρίχθηκαν και οι θεωρητικές προσεγγίσεις της "νέας οικονομικής γεωγραφίας", δίνοντας έμφαση στις αυξανόμενες αποδόσεις κλίμακας εξαιτίας της γεωγραφικής συγκέντρωσης (Krugman, 1998, 1999), στην επίδραση των μεταφορών και στο ρόλο των κόμβων για τη δημιουργία δυναμικών αστικών κέντρων (Fujita και Mori, 1996), στη βιομηχανική χωροθέτηση και στις οικονομίες συγκέντρωσης (Krugman και Venables, 1996) και στο ρόλο των πόλεων και αστικών δικτύων στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα και στις διεθνείς εμπορικές σχέσεις (Fujita κ.ά., 1999). Οι προσεγγίσεις αυτές, παρά τη δυσκολία της συστηματικής προσαρμογής τους στο εθνικό και περιφερειακό επίπεδο χωρικού αναπτυξιακού σχεδιασμού, προσδίδουν νέα στοιχεία στην ερμηνεία και στη δυναμική της οργάνωσης του χώρου, που θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στα αναπτυξιακά σχέδια (Clinch και O' Neill, 2008).

Στο νέο αυτό πλαίσιο διερεύνησης και προβληματισμού, παράλληλα με το πολιτικό πρότυπο, διαμορφώνονται επίσης θεωρίες και πρακτικές στη βάση του προτύπου της ολοκληρωμένης ανάπτυξης (Χριστοφάκης, 2001). Το πρότυπο αυτό οδήγησε σε σημαντικές προσαρμογές και τελικά στη διαμόρφωση μιας νέας στρατηγικής περιφερειακής ανάπτυξης, αυτής της τοπικής – ενδογενούς ανάπτυξης. Οι προσαρμογές αφορούσαν στην οργάνωση της παραγωγής, στη διασύνδεσή της με την Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, στη διανομή, στις διαδικασίες κατάρτισης, στην ανάπτυξη νέων σχέσεων μεταξύ επιχειρήσεων και τοπικών φορέων και τελικά στη δικτύωση σε όλους τους παραπάνω τομείς. Η δικτύωση και η συνεργασία δεν αναφέρεται μόνο στο εσωτερικό μιας χωρικής ενότητας. Άλλωστε, όπως τονίζουν οι Coffey και Polese (1985: 86), στην προσπάθεια αποσαφήνισης του περιεχομένου της τοπικής ανάπτυξης: "Οι περιφέρειες εξ ορισμού είναι ανοιχτές οικονομίες και συνεπώς οι εξωτερικοί παράγοντες πρέπει απαραίτητως να θεωρούνται σημαντικοί". Προς την κατεύθυνση αυτή, οι διάφοροι οικισμοί και κυρίως οι δυναμικές πόλεις, δεν λειτουργούν μόνο ανταγωνιστικά, αλλά και συνεργατικά με στόχο την ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα τους, αλλά και την ευημερία των περιφερειών και των χωρών όπου ανήκουν (Μεταξάς και Πετράκος, 2006). Βασική διαφοροποίηση των προσαρμογών αυτών από το πρότυπο της ολοκληρωμένης ανάπτυξης είναι η εστίαση σε ένα συγκεκριμένο τόπο (ή μικροπερίφέρεια), καθώς και η ανάδειξη και αξιοποίηση δυναμικών δραστηριοτήτων, παράλληλα με τη δημιουργία εξωτερικών οικονομιών σε επίπεδο μικροπερι-

φέρειας-στοιχεία σαφώς δανεισμένα από το πολιτικό πρότυπο (Ακαδημία Αθηνών 2004· Παπαδασκαλόπουλος και Χριστοφάκης, 2006). Στη βάση αυτή, αναπτύχθηκαν επίσης διάφορες θεωρητικές απόψεις, που ομαδοποιούνται σε τέσσερις διαδοχικές προσεγγίσεις: στις αναλύσεις της Ιταλικής Σχολής για τους Βιομηχανικούς Τόπους (Beccatini, 1990· Brusco, 1990· Paniccia, 2002), στην αντίληψη, που αναπτύχθηκε πρωταρχικά από τη Γαλλική και Αμερικάνικη Σχολή, για τα Τοπικά Παραγωγικά Συστήματα (Scott και Storper, 1989· Harrison και Storper, 1991· Markusen, 1996· Benko κ.ά., 1997· Garofoli, 2002), στις προωθημένες απόψεις για τα "Συστήματα Καινοτομικού Περιβάλλοντος" (Milieu Innovateur), όπου η τοπική ανάπτυξη προκύπτει ως αποτέλεσμα καινοτόμων δράσεων και συνέργειας (Gouttebel, 2001) και τέλος στην εξέλιξη της ιδέας του Καινοτομικού Περιβάλλοντος με τη διαμόρφωση του "Δημιουργικού Περιβάλλοντος" (Creative Milieu), στο οποίο η περιφέρεια-αναπτυξιακό περιβάλλον δεν αρκεί να ενσωματώνει καινοτόμες δράσεις και προσαρμοσμένη τεχνολογία, αλλά να βοηθά τις τοπικές επιχειρήσεις και τους τοπικούς φορείς να παράγουν καινοτόμες ιδέες (Maier και Obermaier, 2001). Ο κοινός τόπος των παραπάνω προσαρμογών του προτύπου της τοπικής – ενδογενούς ανάπτυξης, είναι ότι η ανάπτυξη παράγεται κατά ένα μεγάλο μέρος ενδογενώς (Grosjean και Crevoisier, 2003). Η εφαρμογή του προτύπου αυτού αναφέρεται σε διάφορες χωρικές κλίμακες και περιπτώσεις. Με διάφορες προσαρμογές μπορεί να προσανατολισθεί τόσο στην ανάπτυξη της υπαίθρου, όσο και στην ανάπτυξη του αστικού χώρου.

Τα δύο αυτά κυρίαρχα αναπτυξιακά πρότυπα (βλ. Σχήμα 1), πολιτικής και ολοκληρωμένης – τοπικής - ενδογενούς ανάπτυξης, όπως έχει ήδη αναφερθεί, λειτουργούν στην πράξη όχι ανταγωνιστικά, αλλά συμπληρωματικά και σε διάφορους συνδυασμούς, στη βάση ενός "μεικτού" προτύπου ανάπτυξης, που καθορίζεται από τα ειδικά χαρακτηριστικά και την αναπτυξιακή φάση που διέρχεται κάθε χώρα, από τη διεθνή συγκυρία και από τις κοινωνικοοικονομικές επιλογές των κυβερνήσεων (Παπαδασκαλόπουλος, 2008).

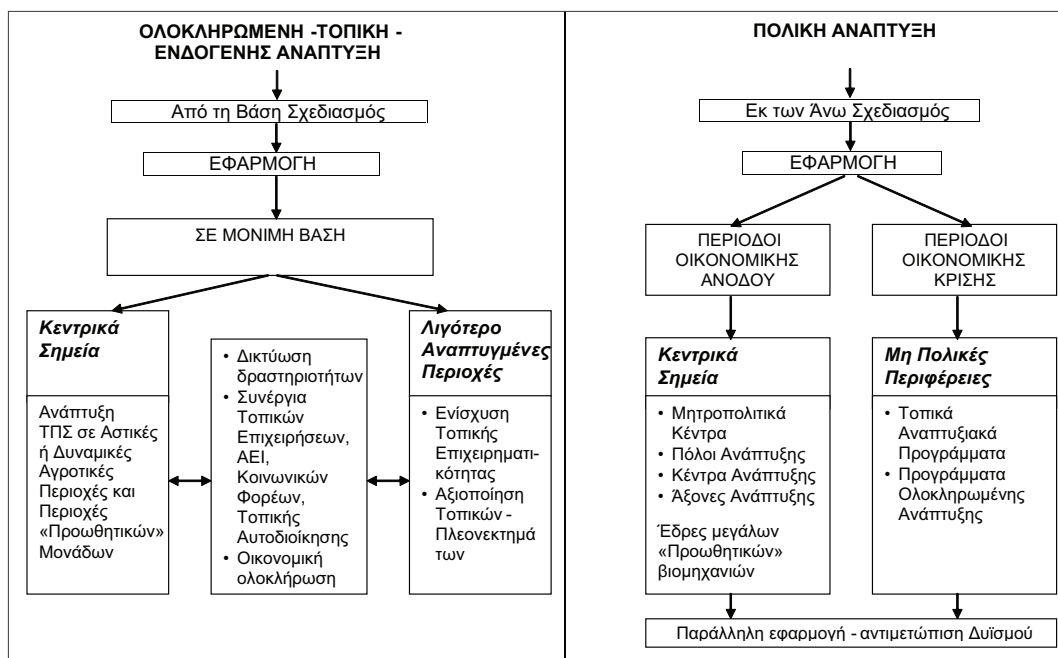
Από την προηγηθείσα ανάλυση, γίνεται κατανοητό ότι η ολοκληρωμένη και ισόρροπη ανάπτυξη έχει ιδιαίτερη σημασία όχι μόνο μεταξύ των οικισμών των διαφόρων περιοχών, αλλά και στο εσωτερικό του αστικού χώρου και κυρίως των μεγαλύτερων αστικών κέντρων. Στο πλαίσιο αυτό, οι νέες τάσεις στον αναπτυξιακό σχεδιασμό των πόλεων προσδιορίζονται από την εφαρμογή του προαναφερθέντος μεικτού προτύπου πολιτικής και τοπικής – ενδογενούς ανάπτυξης (βλ. Πίνακα 1). Το πρότυπο της πολιτικής ανάπτυξης, μέσω σχετικά μεγάλης κυρίως κλίμακας παρεμβάσεων στοχεύει στην αξιοποίηση και ενίσχυση του αναπτυξιακού ρόλου των αστικών κέντρων, στην ενίσχυση των προωθητικών τους δραστηριοτήτων, στην επέκταση της εμβέλειάς τους και στη δικτύωσή τους τόσο με την υπαίθρο, όσο και με τα υπόλοιπα αστικά κέντρα – πόλεις σε εθνικό και διακρατικό επίπεδο, καθώς και στην ενίσχυση των υποδομών και υπερδομών τους. Παράλληλα, το

πρότυπο της τοπικής – ενδογενούς ανάπτυξης, που κατευθύνει την αναπτυξιακή διαδικασία "εκ των κάτω", με την ενεργοποίηση της τοπικής αυτοδιοίκησης, των κοινωνικών και οικονομικών φορέων, καθώς και άτυπων ομάδων, στο πλαίσιο μιας έντονης εταιρικής σχέσης σε τοπικό επίπεδο, αποσκοπεί στον προσδιορισμό τοπικών ζωνών μικρής κλίμακας στον αστικό χώρο στις οποίες επικεντρώνονται πολλαπλές και συνεκτικές δράσεις μικρής κλίμακας για την αναζωογόνηση και αναβάθμιση της περιοχής. Συνεπώς, οι βασικές προϋποθέσεις για τη δρομολόγηση και εφαρμογή του προτύπου της τοπικής ανάπτυξης στον αστικό χώρο και οι στρατηγικοί στόχοι που τίθενται είναι (Χριστοφάκης, 2001):

- Η οριοθέτηση αστικών μικροπεριφερειών προγραμματισμού.
- Η ενεργοποίηση των τοπικών φορέων και η διαμόρφωση της εταιρικής σχέσης σε τοπικό επίπεδο – οικοδόμηση κοινωνικής συναίνεσης.
- Η διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου Σχεδίου Δράσης και η εφαρμογή πολλαπλών και συνεκτικών δράσεων κατά αστική μικροπεριφέρεια.

Τα τελευταία χρόνια, έχει γίνει προσπάθεια να ενσωματωθεί το πρότυπο αυτό, στον ελληνικό περιφερειακό αναπτυξιακό σχεδιασμό.

Σχήμα 1. Τα Πρότυπα Περιφερειακής Ανάπτυξης

Πηγή: Ακαδημία Αθηνών (2004)

Πίνακας 1. Πρότυπα και κατευθύνσεις Στρατηγικής για τα Αστικά Κέντρα

Πρότυπο ανάπτυξης	Στρατηγικές κατευθύνσεις	Κατευθύνσεις δράσεων
Πολική Ανάπτυξη	<ul style="list-style-type: none"> - Προσδιορισμός και ενίσχυση της ζώνης επιρροής και της δυναμικότητας του αστικού κέντρου - Προσδιορισμός και εξειδίκευση του αναπτυξιακού ρόλου του αστικού κέντρου – δικτύωση 	<ul style="list-style-type: none"> - Ενίσχυση των υποδομών και των υπερδομών, με παρεμβάσεις μεγάλης κλίμακας (π.χ. Λιμάνια, Αεροδρόμια, Οδικοί Άξονες, ΒΕΠΕ, Πανεπιστήμια, Ερευνητικά Κέντρα, ανάδειξη της ταυτότητας της πόλης κ.λπ.) - Προσδιορισμός προωθητικών δραστηριοτήτων για κάθε Αστικό Κέντρο - Διαμόρφωση πολιτικής προσέλευσης, εγκατάστασης και στήριξης των προωθητικών δραστηριοτήτων
Ολοκληρωμένη-Τοπική – Ενδογενής Ανάπτυξη	<ul style="list-style-type: none"> - Οριοθέτηση αστικών μικροπεριφερειών προγραμματισμού - Ενεργοποίηση των τοπικών φορέων και διαμόρφωση της εταιρικής σχέσης σε τοπικό επίπεδο – οικοδόμηση κοινωνικής συναίνεσης. - Διαμόρφωση ολοκληρωμένων Σχεδίων Δράσης και εφαρμογή πολλαπλών και συνεκτικών δράσεων κατά αστική μικροπεριφέρεια 	<ul style="list-style-type: none"> - Επέκταση, διαφοροποίηση και ευελιξία της τοπικής οικονομίας - Ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού και της τοπικής απασχόλησης - Οργάνωση του αστικού χώρου - Ανάπτυξη αστικών υποδομών μικρής κλίμακας και τεχνολογίας - Αειφόρος αστική ανάπτυξη

Πηγή: Χριστοφάκης, 2001

3. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η αναπτυξιακή διαδικασία και οι πρακτικές που ακολουθήθηκαν μεταπολεμικά στον ελληνικό, αλλά και στο διεθνή χώρο, είχαν ως αποτέλεσμα την υπερσυγκέντρωση πληθυσμού και συντελεστών παραγωγής, την υπερεκμετάλλευση ορισμένων φυσικών πόρων και την αδρανοποίηση άλλων, οδηγώντας στη διαμόρφωση ανισοτήτων, που εκφράστηκαν με έμφαση στο χώρο. Βέβαια, στην περίπτωση της Ελλάδας, πέραν της αναπτυξιακής διαδικασίας καθουτής κι άλλοι παράγοντες έχουν συμβάλει στη διαμόρφωση και εξέλιξη των ανισοτήτων, όπως οι έντονοι φυσικοί περιορισμοί (ορεινότητα του εδάφους, κατακερματισμός του χώρου), η σταδιακή συγκρότηση του ελληνικού κράτους, οι μεγάλες περιόδους πολιτικής και εθνικής αστάθειας (τουρκική κατοχή, πρώτος παγκόσμιος πόλεμος, βαλκανικοί πόλεμοι, μικρασιατική καταστροφή και εισροή προσφύγων από τη Μικρά Ασία, δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, εμφύλιος πόλεμος, δικτατορία), τα κλειστά σύνορα με τα Βαλκάνια μέχρι το 1989, το σύστημα διοίκησης της χώρας κ.ά.

Έτσι, στη χώρα μας όπου η οικονομία της, ιστορικά πολύ πρόσφατα, πέρασε σε ένα όχι και τόσο ισχυρό βιομηχανικό τομέα και σε μία διόγκωση του τομέα των υπηρεσιών, σε συνδυασμό με τις γεωγραφικές της ιδιαιτερότητες και το σχετικά συγκεντρωτικό διοικητικό σύστημα, επήλθε η ανεξέλεγκτη γιγάντωση της Πρωτεύουσας, ενώ μόλις μετά το 1960 η Θεσσαλονίκη μετασχηματίζεται σταδιακά σε ένα δεύτερο μητροπολιτικό πόλο και από τη δεκαετία του 1970 ορισμένες πόλεις μετασχηματίζονται επίσης σε αστικά κέντρα περιφερειακής εμβέλειας (Πάτρα – Λάρισα – Βόλος – Ηράκλειο – Ιωάννινα – Καβάλα), δημιουργώντας ένα χωρικό "αναπτυξιακό S". Από αυτά τα περιφερειακά κέντρα εξαρτήθηκαν ευρύτερες περιοχές ως οικονομικοί χώροι "εθνικής και διεθνούς εμβέλειας", ενώ σημαντικές περιοχές παρέμειναν "γωνιακές" χωρίς ουσιώδεις ενδοπεριφερειακές αλληλεξαρτήσεις από κάποιον περιφερειακό πόλο ανάπτυξης. Τέτοιες "γωνιακές" περιοχές στον ηπειρωτικό χώρο είναι οι Νομοί Μεσσηνίας και Λακωνίας (στην Πελοπόννησο), ο νομός Θεσπρωτίας (στην Ήπειρο), οι νομοί Ροδόπης και Έβρου (στη Θράκη) και φυσικά τα περισσότερα νησιωτικά συμπλέγματα (Λουκάκης, 2004).

Στο πλαίσιο αυτό, οι χωρικές ανισότητες πήραν τη μορφή πολλαπλών σχημάτων, συνήθως δυαδικών, με διαφορετικές αφετηρίες και κριτήρια (πόλη – ύπαιθρος, παράκτιες - ορεινές περιοχές, νησιωτικός - ηπειρωτικός χώρος). Αποτέλεσμα αυτών είναι η αναζήτηση τις τελευταίες δεκαετίες της ανάδειξης και αξιοποίησης στρατηγικών και δράσεων που οδηγούν σε πιο ολοκληρωμένες χωρικές ενότητες (Κόνσολας, 1997).

Στις διάφορες περιόδους που προσδιορίζουν την πορεία της περιφερειακής πολιτικής της Ελλάδας, η εξέλιξη του αναπτυξιακού προτύπου δείχνει μια σταδιακή τάση μετάβασης από το πρότυπο της πολιτικής ή εκ των άνω ανάπτυξης στο πρότυπο της ολοκληρωμένης – ενδογενούς ή από τη βάση ανάπτυξης, για να καταλήξουμε τελικά στις μέρες μας στο συνδυασμό των δύο αυτών προτύπων (Χριστοφάκης, 2001).

Το πολιτικό αναπτυξιακό πρότυπο ήταν το κυρίαρχο στην Ελλάδα μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1970. Την περίοδο αυτή οι δυναμικοί κλάδοι συγκεντρώνονται αρχικά στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας και λίγο αργότερα στη Θεσσαλονίκη και στα αστικοβιομηχανικά συγκροτήματα κατά μήκος του κύριου αναπτυξιακού άξονα της χώρας, που αποτυπώνεται, όπως αναφέρθηκε ήδη, με το λεγόμενο αναπτυξιακό "S", το οποίο οριοθετείται από τα δυναμικά αστικά κέντρα της ηπειρωτικής χώρας. Οι περιφέρειες που είναι γύρω από τα παραπάνω συγκροτήματα παρουσιάζουν κάποια τοπικά αναπτυξιακά πλεονεκτήματα (Konsolas κ.ά., 1993).

Ειδικότερα, από το μονοπολικό σύστημα της περιόδου 1950-60, όπου η Πρωτεύουσα κυριαρχούσε στο οικιστικό δίκτυο της χώρας, περνάμε στο διπολικό σύστημα Πρωτεύουσας – Θεσσαλονίκης την περίοδο 1960-70. Μετά το 1970 ωστόσο και καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας 1971-81, προωθείται η συστηματοποίηση της πολιτικής προσέγγισης, που

εκφράζεται με την προσπάθεια ανάπτυξης ενός ολιγοπολικού συστήματος περιφερειακών αστικών κέντρων και με τον προσδιορισμό κατηγοριών οικιστικών κέντρων (Λουκάκης, 1994). Στο πλαίσιο αυτό διακρίνονται οι εξής κατηγορίες οικιστικών κέντρων:

1. Αθήνα, Θεσσαλονίκη.
2. Κέντρα Εντατικών Προγραμμάτων Ανάπτυξης (ΚΕΠΑ). Αυτά ήταν: Λάρισα-Βόλος, Πάτρα - Αίγιο, Κοζάνη - Πτολεμαΐδα, Ηράκλειο, Καβάλα, Ιωάννινα.
3. Αστικά Οικιστικά Κέντρα (ΑΣΤΚ, τα οποία ήταν οι πρωτεύουσες των Νομών.
4. Αγροτοβιομηχανικά Οικιστικά Κέντρα (ΑΓΡΟΚ).

Έτσι και την πρώτη περίοδο μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα, κυριάρχησε το πρότυπο της πολικής ανάπτυξης. Πέρα από τους δύο βασικούς πόλους, της Αθήνας και Θεσσαλονίκης, βασικός στόχος της περιφερειακής πολιτικής της περιόδου αυτής ήταν η ενδυνάμωση των "αντιπάλων πόλεων" (η ελληνική "έκδοση" των γαλλικών "μητροπόλεων ισορροπίας"), για τη συγκράτηση της ελκτικής δύναμης κυρίως της Αθήνας, αλλά και της Θεσσαλονίκης και τη δημιουργία δυναμικών κέντρων στην ελληνική περιφέρεια. Ωστόσο, φαίνεται μία μικρή στροφή στο πρότυπο της ολοκληρωμένης χωρικά ανάπτυξης, μέσω της προσπάθειας ενίσχυσης των δυναμικών αγροτικών κέντρων ανάπτυξης, χωρίς βέβαια να μειώνεται ακόμα σημαντικά η κυριαρχία του πολικού προτύπου. Άλλωστε, αυτό αποτελεί ουσιαστικά τη βάση για το νέο πρότυπο χωρικής ανάπτυξης.

Η στροφή αυτή γίνεται εντονότερη στις αρχές της δεκαετίας του 1980, όπου οι δυναμικά αναπτυσσόμενες περιφέρειες και τα τοπικά πλεονεκτήματα παρουσιάζονται και σε άλλες περιοχές του ελληνικού χώρου, σε περιορισμένο όμως βαθμό, αφού δεν έχουν δημιουργηθεί ικανοποιητικές συνθήκες διάχυσης της ανάπτυξης από τα δυναμικά αστικά κέντρα στην υπόλοιπη περιφέρεια. Ταυτόχρονα, διαρθρωτικά προβλήματα εμφανίστηκαν στα μεγάλα αστικά κέντρα, ειδικότερα στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας και στα άλλα αστικοβιομηχανικά κέντρα, μαζί με τοπικά μειονεκτήματα, τα οποία οδηγούν σε μείωση της βιομηχανικής απασχόλησης. Αυτές οι αλλαγές είναι παράλληλες και στους υπόλοιπους αναπτυσσόμενους τομείς (Konsolas κ.ά., 2001). Έτσι, παράλληλα με την προσπάθεια αντιμετώπισης των προβλημάτων αυτών, βασικός στόχος της χωροταξικής και περιφερειακής πολιτικής, που προωθείται κυρίως μέσα από την Επιχείρηση Πολεοδομική Ανασυγκρότηση (ΕΠΑ), είναι η κάλυψη των αναγκών του πληθυσμού όπου και αν βρίσκεται. Αυτό σημαίνει αντιμετώπιση των ανισοτήτων με την εξασφάλιση στην ελληνική περιφέρεια υπηρεσιών ίσης ποιότητας με εκείνες των αστικών περιοχών, γεγονός που δρομολογεί μια μερική μεταστροφή στις κυρίαρχες μέχρι τότε πρακτικές. Πρόκειται ουσιαστικά για μια πρώτη προσέγγιση της ολοκληρωμένης ανάπτυξης, σε συνδυασμό βέβαια με το ισχύον πρότυπο της πολικής ανάπτυξης. Για το σκοπό αυτό, σε χωροταξικό επίπεδο, υιοθετείται η αρχή της πολυκεντρικής δομής σε κάθε επίπεδο. Η νέα χωροταξική - οικιστική πολιτική που είχε

στη βάση της την ΕΠΑ προωθούσε όλα εκείνα τα μέτρα και προγράμματα που αναβαθμίζουν και ισχυροποιούν τα μικρά οικιστικά κέντρα. Χαρακτηριστικό της ΕΠΑ είναι ο προσδιορισμός κατηγοριών οικιστικών κέντρων και οικιστικών ενοτήτων που είναι γνωστές ως "ανοικτές πόλεις" (Λουκάκης, 1994). Ωστόσο, σε επίπεδο εφαρμογής, η ανάλυση της υπάρχουσας οικιστικής διάρθρωσης της χώρας προσδιορίζει τη μεγάλη έλλειψη στην ελληνική ύπαιθρο δυναμικών οικιστικών κέντρων, επαρκούς πληθυσμιακού μεγέθους (2-10 χιλιάδων κατοίκων), ικανών να εξυπηρετήσουν την αγροτική ενδοχώρα, μέσω της λειτουργίας τους ως τοπικά κέντρα ανάπτυξης και παροχής υπηρεσιών (Χριστοφάκης, 2001).

Συμπερασματικά, σε σχέση με την εφαρμοζόμενη πολιτική, το κυρίαρχο πρότυπο ανάπτυξης στην Ελλάδα είναι το πολικό. Το πρότυπο αυτό υιοθετήθηκε κυρίως την πρώτη περίοδο της μεταπολίτευσης και συγκεκριμένα κατά τη διάρκεια της περιόδου 1974-1981, παρά τη μερική έλλειψη αποφασιστικότητας που χαρακτήρισε την εφαρμογή του. Η στρατηγική των αντιπάλων πόλων, που είχε αντικειμενικό σκοπό τη συγκράτηση της ελκτικής δύναμης των δύο μεγάλων Μητροπολιτικών Κέντρων, της Αθήνας και Θεσσαλονίκης και τη δημιουργία δυναμικών κέντρων στην περιφέρεια, δεν εφαρμόστηκε ουσιαστικά. Από το 1981 και μετά, η έμφαση μετατοπίστηκε στην ενίσχυση του προτύπου της τοπικής ανάπτυξης ή ανάπτυξης "από τα κάτω". Αυτή η πολιτική αναπτύχθηκε κάτω από την επιρροή της κρίσης και την απότομη στροφή των άλλων ευρωπαϊκών χωρών προς παρόμοιες πολιτικές και προς τη μεγαλύτερη διασπορά των αρμοδιοτήτων σε διοικητικό επίπεδο (Χριστοφάκης, 2001). Έτσι, προωθείται η συγκρότηση της Περιφερειακής Διοίκησης, η αναδιοργάνωση του συστήματος προγραμματισμού, με την εισαγωγή περισσότερο συμμετοχικών διαδικασιών μέσω του λεγόμενου "Δημοκρατικού Προγραμματισμού", η ίδρυση της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης ως Δεύτερου Βαθμού Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ενώ γίνονται συστηματικές προσπάθειες για την ανασυγκρότηση της Πρωτοβάθμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης και την περαιτέρω αποκέντρωση, προσπάθειες που συνεχίζονται μέχρι και σήμερα.

Σε αντίθεση με τις απόψεις που επικρατούσαν την περίοδο πριν το 1981, ότι η έντονη διασπορά στο χώρο δεν προάγει την περιφερειακή ανάπτυξη κατά έναν αποτελεσματικό τρόπο και άρα είναι αναγκαία η ενίσχυση των τάσεων προς τη συγκέντρωση, η επικρατούσα άποψη μετά το 1981 ήταν αυτή της ανάπτυξης "από τα κάτω" και της σταδιακής στροφής προς την ολοκληρωμένη χωρική ανάπτυξη. Στο τέλος της δεκαετίας του 1990 και στις αρχές του νέου αιώνα, στο πλαίσιο της εφαρμογής του Γ' ΚΠΣ 2000-2006 και του ΕΣΠΑ 2007-2013, επιχειρείται ο συνδυασμός των δύο αναπτυξιακών προτύπων.

Ειδικότερα, η πρώτη περίοδος εφαρμογής της Διαρθρωτικής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης 1986-1993 (ΜΟΠ, πρώτο ΚΠΣ), χαρακτηρίζεται για την Ελλάδα από μια στρατηγική επιλογή που δίνει έμφαση στο κριτήριο της χωροταξικής ισοότητας

(equity), η οποία προωθείται μέσω μιας περιφερειακής πολιτικής διασποράς μικρών έργων υποδομής σε όλη την επικράτεια της χώρας. Οι βασικοί λόγοι που επέβαλαν την πολιτική αυτή σχετίζονται με την ανάγκη μείωσης της υστέρησης των αγροτικών περιοχών της χώρας, όσον αφορά βασικές υποδομές και υπηρεσίες βελτίωσης του επιπέδου ζωής και της στήριξης της οικονομικής δραστηριότητας. Ωστόσο, σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρήθηκε ο προσανατολισμός των πόρων σε μικρά και ημιτελή έργα χαμηλής προστιθέμενης αξίας (Πετράκος και Ψυχάρης, 2004). Η πορεία αυτή διαφοροποιείται στην επόμενη προγραμματική περίοδο 1994-1999, με την έναρξη του δεύτερου ΚΠΣ. Η έμφαση μετατοπίζεται από την ισότητα στην οικονομική αποτελεσματικότητα (efficiency), που προωθείται μέσα από τη συγκέντρωση των πόρων σε συγκεκριμένες, μεγάλης κλίμακας, παρεμβάσεις. Τα μεγάλα έργα, εθνικής και υπερεθνικής εμβέλειας, κυρίως στις μεταφορές, αποτελούν το μείζον χαρακτηριστικό της δεύτερης προγραμματικής περιόδου. Η περαιτέρω ανάπτυξη των προβληματικών περιοχών κρίνεται πλέον ως άμεσα συνδεδεμένη με τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της εθνικής οικονομίας συνολικά. Γίνεται επίσης ορατή η επιστροφή της προσοχής στα αστικά κέντρα και ιδιαίτερα στην Αθήνα, όπου η υστέρηση της κοινωνικής υποδομής και η ταχεία επιδείνωση των κυκλοφοριακών και περιβαλλοντικών συνθηκών, απαιτούσαν άμεσες παρεμβάσεις (Konsolas κ.ά., 2001).

Στην περίοδο του τρίτου ΚΠΣ, 2000-2006, είναι σαφές ότι τα έργα εθνικής και υπερεθνικής εμβέλειας παραμένουν σε βασική προτεραιότητα, αν και η κυριαρχία των νέων μεγάλων έργων περιορίζεται αισθητά. Βέβαια, παρότι τα νέα μεγάλα έργα είναι ολιγάριθμα, σημαντικότεροι πόροι δεσμεύονται για τη λειτουργική ολοκλήρωση των έργων της περιόδου 1994-99. Παράλληλα όμως, στην περίοδο αυτή το ενδιαφέρον στρέφεται στα έντονα προβλήματα που προκαλούν οι ισχυρές και χρόνιες ενδοπεριφερειακές ανισότητες, ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές και στο νησιωτικό χώρο. Επίσης, μία επιπλέον διάσταση του περιφερειακού προβλήματος της Ελλάδας, αναφέρεται στις ενδοαστικές ανισορροπίες, με έμφαση στα δύο μητροπολιτικά κέντρα της χώρας και χρήζει ειδικής αντιμετώπισης. Την περίοδο αυτή, για πρώτη φορά δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση σε μεγάλη έκταση, στη διαμόρφωση προτύπου και στρατηγικής στο πλαίσιο του περιφερειακού προγραμματισμού (Παπαδασκαλόπουλος και Χριστοφάκης, 2002). Στο Σχέδιο Ανάπτυξης 2000-06 για την εφαρμογή του τρίτου ΚΠΣ διαμορφώθηκε ειδικό Σχέδιο Ανάπτυξης για τα Μητροπολιτικά Κέντρα και τέθηκαν συγκεκριμένοι στόχοι για την ανάδειξη του αναπτυξιακού ρόλου των αστικών κέντρων της χώρας, με τον προσδιορισμό ειδικών κατηγοριών δράσεων ανά τύπο αστικής συγκέντρωσης. Η τάση αυτή φαίνεται να συνεχίζεται και στην τέταρτη προγραμματική περίοδο, με την εφαρμογή του ΕΣΠΑ 2007-2013, καθώς επίσης και στο νέο πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης, όπου διαφαίνεται μία προσπάθεια προώθησης ενός "μεικτού" προτύπου πολιτικής-ολοκληρωμένης ανάπτυξης.

Στην ουσία, επαναξιοποιείται στον αναπτυξιακό προγραμματισμό το πρότυπο της πολιτικής ανάπτυξης και διάχυσης, για την αξιοποίηση των οικονομιών κλίμακας και χωρικής συγκέντρωσης, την ενδυνάμωση της ανταγωνιστικότητας και εξωστρέφειας, καθώς επίσης και την ενίσχυση της συνοχής της χώρας, μέσα από την ενεργοποίηση του αναπτυξιακού ρόλου των αστικών κέντρων της Ελλάδας στον περιφερειακό αναπτυξιακό σχεδιασμό.

4. ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΑΣΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΣΕ ΧΩΡΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Η στρατηγική της πολιτικής ανάπτυξης, αναφερόμενη σε πόλους, μητροπόλεις, άξονες, τεχνολογικά πάρκα, κέντρα ανάπτυξης, αποτελεί αναπόσπαστο σκέλος της σύγχρονης πολιτικής περιφερειακής ανάπτυξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Στη Γαλλία, μια χώρα με μεγάλη παράδοση στην εφαρμογή πολιτικών για την προώθηση της πολιτικής αναπτυξιακής στρατηγικής, τα τελευταία χρόνια προωθείται μία ολοκληρωμένη στρατηγική πολιτικής ανάπτυξης, που περιλαμβάνει 15 μητροπόλεις, 71 πόλους ανταγωνιστικότητας και 379 πόλους αγροτικής αριστείας (CIADT, 2003).

Συγκεκριμένα, η CIADT (Comite Interministeriel de l'Aménagement et du Développement du Territoire) διαμόρφωσε και πρότεινε στις 13/12/02 μια εθνική στρατηγική για τις γαλλικές μητροπόλεις στην ΕΕ. Η στρατηγική αυτή, που διαμορφώθηκε στο πλαίσιο της Στρατηγικής της Δισσαβόνας και στην προσπάθεια ενίσχυσης της Γαλλίας στην ευρωπαϊκή και διεθνή σκηνή, έχει τους ακόλουθους άξονες (DIACT, 2006):

- Ενίσχυση της οικονομικής ανάπτυξης με τη δημιουργία επιχειρηματικών περιοχών, την προσέλκυση εδρών πολυεθνικών επιχειρήσεων, την αναβάθμιση του κέντρου των μητροπόλεων, την ενίσχυση δραστηριοτήτων σχετικών με διεθνή συνέδρια και εκθέσεις, την εγκατάσταση περιοχών logistics διεθνούς ενδιαφέροντος.

- Ενίσχυση της έρευνας και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, προσέλκυση ξένων ερευνητών και φοιτητών, έμφαση στην ιατρική έρευνα.
- Προβολή και ενίσχυση των πολιτιστικών και καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων, αναβάθμιση μουσείων, δημιουργία δικτύων.
- Εγκατάσταση δημοσίων υπηρεσιών, δημιουργία κέντρων λήψης αποφάσεων, προσέλκυση ευρωπαϊκών και διεθνών οργανισμών.
- Ενίσχυση της προσπελασιμότητας, με έμφαση στις υποδομές και υπηρεσίες που αφορούν τραίνα υψηλής ταχύτητας, αεροδρόμια, διευρωπαϊκά δίκτυα και ιδίως ενίσχυση της σύνδεσης των γαλλικών με τις ευρωπαϊκές μητροπόλεις, καθώς και των διασυνοριακών κέντρων συνεργασίας και ανάπτυξης.

Βασική αρχή της στρατηγικής αυτής, είναι ότι η ενίσχυση της εξωστρέφειας και της ανταγωνιστικότητας των γαλλικών μητροπόλεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα οδηγήσει στη διάχυση της ανάπτυξης από τις μητροπόλεις αυτές στην περιβάλλουσα περιφέρεια τους.

Στο πλαίσιο αυτό, στρατηγική προτείνει 15 μητροπόλεις με διττό στόχο. Να γίνουν ανταγωνιστικές σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο και παράλληλα, να λειτουργούν προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης των περιφερειακών οικονομιών. Οι βασικές κατευθύνσεις της στρατηγικής για την επίτευξη αυτού του στόχου αναφέρονται:

- α. στις ανώτερες μητροπολιτικές λειτουργίες και στην κατοχύρωση μητροπολιτικού ρόλου στον ευρωπαϊκό χώρο, για κάθε μητροπολιτικό κέντρο,
- β. στην κλαδική του εξειδίκευση και ανάπτυξη, και
- γ. στη δικτύωσή του με μεσαίες πόλεις που το περιβάλλουν.

Παράλληλα με τις μητροπόλεις, προτείνεται η δημιουργία 71 πόλων "ανταγωνιστικότητας" (poles de competitivite), που αναφέρονται σε ένα συγκεκριμένο χώρο, με βασικά χαρακτηριστικά τη συνέργια και συνεργασία επιχειρήσεων, ερευνητικών κέντρων και οργανισμών κατάρτισης, με σκοπό τη σύνδεση της έρευνας με την παραγωγή, την ανάπτυξη εφαρμοσμένης R&D και τη δημιουργία φορέων καινοτομίας στην περιφέρεια. Στην ουσία οι πόλοι αυτοί αποτελούν μία νέα μορφή τεχνολογικών συγκροτημάτων. Το κύριο όμως χαρακτηριστικό κάθε πόλου ανταγωνιστικότητας, είναι η αποκλειστική εξειδίκευση σ' ένα τομέα αιχμής, όπως π.χ. αεροναυπηγική, αγροτρόφιμα, μικροηλεκτρονική, αθλητισμός και η αναψυχή, ιατρικά-φάρμακα, ανανεώσιμες πηγές ενέργειας κ.ά. Στόχος είναι η ενίσχυση της απασχόλησης, της καινοτομίας και γενικότερα της ανταγωνιστικότητας της περιφερειακής οικονομίας και της ελκυστικότητας των γαλλικών περιφερειών. Τέτοιοι πόλοι ανταγωνιστικότητας έχουν δημιουργηθεί και σε άλλες χώρες, όπως στη Γερμανία, Δανία, Φινλανδία, Μεγάλη Βρετανία, Σουηδία, Ελβετία, στον Καναδά και στο Ισραήλ (Ministere de l'Economie de l' Industrie et de l'Emploi en France, 2009).

Τέλος, η πληθυσμιακή μετακίνηση από τις πόλεις, προς περιαστικές και αγροτικές περιοχές, η γενίκευση του αστικού τρόπου ζωής και η αναζήτηση καλύτερης ποιότητας ζωής, καθώς και η διαπίστωση ότι οι αγροτικές περιοχές, πέρα από τις δυνατότητες κατοικίας και αναψυχής, προσφέρουν στρατηγικούς οικονομικούς πόρους στο πλαίσιο μιας αειφόρου ανάπτυξης, οδήγησαν τη γαλλική κυβέρνηση το 2006 να οργανώσει τη δημιουργία 379 "πόλων αγροτικής αριστείας" (poles d'excellence rurale). Η οργάνωση των πόλων αγροτικής αριστείας αναφέρεται σε τέσσερις περιοχές εξειδίκευσης (Republique Francaise, 2006):

- Πολιτισμός και παράδοση – οικονομική αξιοποίηση – ενίσχυση ελκυστικότητας.
- Καινοτόμες υπηρεσίες στα νέο-εγκαθιστάμενα νοικοκυριά –ανταπόκριση στην επιθυμία για τη διατήρηση ενός αστικού τρόπου ζωής.

- Αγροτικοί πόροι και αειφόρος ανάπτυξη.
- Μικρομεσαίες επιχειρήσεις, βιοτεχνία και εμπόριο για την ενίσχυση της απασχόλησης.

Βασικοί στόχοι της λειτουργίας των πόλων αγροτικής αριστείας είναι η τοπική ανάπτυξη και η προσέλκυση πληθυσμού και δραστηριοτήτων, η υποστήριξη καινοτόμων σχεδίων διαρκούς ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών, η νέα τοπική περιφερειακή παραγωγική δυναμική, με έμφαση σε κλάδους όπως η παράδοση, ο τουρισμός, ο πολιτισμός, η παροχή υπηρεσιών στον πληθυσμό, η αντιμετώπιση της ελκτικής δύναμης των μεγάλων αστικών κέντρων, η αξιοποίηση των πόλων αγροτικής αριστείας στη δημόσια δράση για την οργάνωση του χώρου.

Στην Αγγλία, παρόμοια προσπάθεια καταβάλλεται για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των εθνικών πόλων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, με έμφαση σε 8 ανταγωνιστικούς πόλους – κέντρα, μέσα από μακροχρόνιο σχεδιασμό. Σημαντικό ρόλο σ' αυτή την προσπάθεια έχουν οι 9 Εταιρείες Περιφερειακής Ανάπτυξης και οι ειδικές υπηρεσίες των Υπουργείων για τη σύνδεση των επιμέρους σχεδίων με την συνολική οικονομική ανάπτυξη. Παράλληλα, έχουν συσταθεί 21 εταιρείες αστικής αναγέννησης (Urban Regeneration Companies). Οι βασικές αρχές της στρατηγικής είναι οι εξής (CIADT, 2003):

- Η ανταγωνιστικότητα της χώρας και των περιφερειών της είναι συνυφασμένη πρωταρχικά με την ανταγωνιστικότητα των Αγγλικών μητροπόλεων.
- Η συνέργια εθνικής, περιφερειακής και τοπικής ανάπτυξης.
- Η ένταξη των πόλεων σε ευρωπαϊκά και παγκόσμια δίκτυα.
- Η διαρκής προσαρμογή των θεσμικών οργάνων και των οργανισμών στη δυναμική των περιφερειών.

Στην Ολλανδία, υιοθετήθηκε το 1998 μια πολιτική ενίσχυσης 25 αστικών κέντρων μέσα από ένα σχέδιο ολοκληρωμένης ανάπτυξης και με υπογραφή συμφωνίας με την κυβέρνηση, που περιλαμβάνει μεταξύ άλλων (CIADT, 2003):

- Την ανάπτυξη μιας οπτικής συνεπούς με το μέλλον των πόλεων.
- Τη δημιουργία αναπλάσεων και εξυγιάνσεων.
- Τη συνέπεια με την περιφερειακή ανάπτυξη.
- Τις συμμετοχικές διαδικασίες.
- Το σαφή προσδιορισμό στόχων και την ετήσια αξιολόγηση σχετικά με την πρόοδο της επίτευξής τους.

Επιπλέον, προβλέπεται η σαφής εξειδίκευση των επενδύσεων των πόλων και των συνεργασιών, μέσα από τον προσδιορισμό σχετικών δεικτών.

Στη Γερμανία, το Υπουργείο Χωροταξίας προωθεί από το 1997 ολοκληρωμένο σχέδιο για την ενίσχυση του οικιστικού δικτύου της χώρας, το οποίο περιλαμβάνει 11 διασυνδεό-

μενες μητροπολιτικές περιοχές, καθώς επίσης, δύο μικρότερες ομάδες αστικών κέντρων. Μία ομάδα κεντρικών θέσεων με λειτουργίες υψηλής τάξης και μία ομάδα μικρότερων κέντρων με ειδικές λειτουργίες. Ο στόχος του συστήματος αυτού είναι η ενίσχυση της διαδικασίας ενοποίησης και της συνοχής της χώρας, η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της δικτύωσης των μητροπόλεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η οικονομική αναδιάρθρωση, με έμφαση στην καινοτομία και στις νέες τεχνολογίες (Walter-Rogg, 2004).

Αλλά και σε νεοεισερχόμενες στην Ευρωπαϊκή Ένωση χώρες, εφαρμόζονται στρατηγικές πολιτικής ανάπτυξης. Για παράδειγμα, στη Ρουμανία (Rotileanu, 2008), που συγκροτείται από 8 περιφέρειες επιπέδου NUTS-2 (εκ των οποίων οι 7 κατατάσσονται μεταξύ των 15 φτωχότερων περιφερειών της Ένωσης), γίνεται προσπάθεια ενίσχυσης των 8 περιφερειακών πρωτεύουσών, οι οποίες εξειδικεύονται σε έναν ή περισσότερους οικονομικούς κλάδους, μέσω της αναβάθμισης του επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Παράλληλα, η σχετική ομοιομορφία στην κατανομή του αγροτικού πληθυσμού, που διαχέεται γύρω από τα περιφερειακά αυτά κέντρα, δημιουργεί τις βασικές προϋποθέσεις για την αναβάθμιση έκαστου κέντρου και τη μετατροπή του σε δυναμικό πόλο ανάπτυξης, με σημαντική ενδοχώρα και ζώνη επιρροής. Η στρατηγική προσανατολίζεται σε ένα μείγμα περιφερειακής ισότητας και οικονομικής αποτελεσματικότητας, με κύριες κατευθύνσεις την αναδιάρθρωση σε όλες τις περιφέρειες, τη διοχέτευση των πόρων σε επενδύσεις με μεγαλύτερη προστιθέμενη αξία και την επέκταση των επιδράσεων. Παράλληλα, προτείνεται και εδώ η διαρκής αξιολόγηση και η διαμόρφωση μιας ευρύτερης πολιτικής συμφωνίας για τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας και της βιωσιμότητας της στρατηγικής.

Εκτός από τους 8 βασικούς πόλους (7 και ένας της πρωτεύουσας του Βουκουρεστίου), που αναφέρονται στις περιφερειακές πρωτεύουσες και θα αποτελέσουν σε πρώτη φάση το αντικείμενο παρέμβασης της πολιτικής, αναγνωρίζεται η δυνατότητα και άλλων αστικών κέντρων να λειτουργήσουν επίσης ως πόλοι ανάπτυξης, οι οποίοι θα πρέπει να εξειδικευθούν.

Σε θεσμικό επίπεδο η στρατηγική προωθείται με τη λειτουργία μιας διυπουργικής ομάδας εργασίας υπό την καθοδήγηση της Εθνικής Επιτροπής Συντονισμού και με τη συνεργασία των 7 περιφερειακών επιτρόπων–διευθυντών (managers), έναν για κάθε περιφέρεια και με βασικό εθνικό στρατηγικό συντονιστή το Υπουργείο Ανάπτυξης.

Στο πλαίσιο αυτό, οι τοπικές αρχές (περιφέρειες) διαμορφώνουν ολοκληρωμένα αναπτυξιακά σχέδια, που προσανατολίζονται μεταξύ άλλων στην αξιοποίηση και ενίσχυση των προωθητικών δραστηριοτήτων και στα αποτελέσματα διάχυσης στον ευρύτερο χώρο.

5. ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΓΙΑ ΤΑ ΑΣΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕΤΑ ΤΟ 2000

5.1. Προγραμματική Περίοδος 2000-2006: Σχέδιο Ανάπτυξης και Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης III

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, στην προγραμματική περίοδο 2000-2006 δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση για πρώτη φορά σε μεγάλη έκταση, στην διαμόρφωση αναπτυξιακού προτύπου και στρατηγικής, στο πλαίσιο του περιφερειακού προγραμματισμού στην Ελλάδα. Ως νέα στοιχεία στο τρίτο ΚΠΣ, μπορούν να εντοπισθούν (ΙΠΑ, 2000· Konsolas κ.ά., 2001):

- Η προσπάθεια ενίσχυσης της εξωστρέφειας της οικονομίας των περιφερειών.
- Η εξειδίκευση του αναπτυξιακού ρόλου των αστικών κέντρων σε περιφερειακό, εθνικό και διακρατικό επίπεδο, μέσω της ενίσχυσης των στρατηγικών υποδομών τους και της ανάδειξης των προωθητικών δραστηριοτήτων του κάθε αστικού κέντρου.
- Ο σχεδιασμός ένταξης των δυναμικών αστικών κέντρων στα διευρωπαϊκά δίκτυα και δημιουργία αξόνων ανάπτυξης εθνικής και υπερεθνικής σημασίας.
- Η αξιοποίηση της Έρευνας και Τεχνολογικής Ανάπτυξης, της προσαρμοσμένης τεχνολογίας και της πολιτικής για την καινοτομία, στην αναπτυξιακή διαδικασία.
- Η ολοκλήρωση των δραστηριοτήτων, πρώτον με την προσπάθεια διασύνδεσης των ενισχυόμενων κλάδων με συμπληρωματικές δραστηριότητες και δεύτερον, με την καλύτερη δυνατή ένταξη των δραστηριοτήτων στο φυσικό και αστικό περιβάλλον.
- Η προώθηση της ενδογενούς ανάπτυξης, στηριγμένης σε τοπικούς φυσικούς, επιχειρηματικούς, ανθρωπίνους και πολιτιστικούς πόρους, με έμφαση στις ορεινές και στις νησιωτικές περιοχές.
- Η ενίσχυση της προσπάθειας μείωσης των διαπεριφερειακών ανισοτήτων στις ευκαιρίες για ανάπτυξη, επιχειρηματική δραστηριότητα, επενδύσεις, απασχόληση, επαγγελματική σταδιοδρομία, περίθαλψη, εκπαίδευση.

Στο πλαίσιο της διαμόρφωσης του προτύπου πολιτικής ανάπτυξης, υιοθετήθηκε στο σχεδιασμό της περιόδου συγκεκριμένη ιεράρχηση αστικών κέντρων που περιελάμβανε τις ακόλουθες κατηγορίες, σύμφωνα με το Σχέδιο Ανάπτυξης 2000-2006 (ΥΠΟΙΟ, 1999):

- **Μητροπολιτικά κέντρα:** Μείζονες αστικές συγκεντρώσεις της χώρας, που έχουν κυρίαρχο αναπτυξιακό ρόλο σε εθνικό επίπεδο, αλλά και δυνατότητες να διαδραματίσουν διεθνή οικονομικό, συγκοινωνιακό και πολιτιστικό ρόλο. Στην κατηγορία αυτή εντάσσεται η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη.

- **Πύλες- Κόμβοι των Διευρωπαϊκών Δικτύων:** Αστικά κέντρα που λειτουργούν ως πύλες εισόδου και εξόδου στη χώρα και τα οποία μπορούν να αξιοποιήσουν την κομβική τους θέση επί των διευρωπαϊκών δικτύων και να εξειδικεύσουν έναν διεθνή αναπτυξιακό ρόλο. Στην κατηγορία αυτή μπορούν να ενταχθούν η Πάτρα, η Ηγουμενίτσα, η Αλεξανδρούπολη κ.ά.
- **Πόλοι Ανάπτυξης:** Η λειτουργία ενός πόλου προϋποθέτει επαρκές πληθυσμιακό μέγεθος, που συνήθως είναι της τάξεως των 100.000 κατοίκων και άνω, τις αναγκαίες υποδομές και κυρίως την λειτουργία μιας ή περισσοτέρων προωθητικών δραστηριοτήτων, που έχουν την δυνατότητα προσέλκυσης συμπληρωματικών δραστηριοτήτων και τη διαμόρφωση δυναμικού αναπτυξιακού κλίματος. Στην κατηγορία αυτή μπορούν να ενταχθούν η Πάτρα, η Λάρισα, ο Βόλος, το Ηράκλειο, κ.ά.
- **Πόλοι Διασυνοριακής Συνεργασίας:** Παραμεθόρια αστικά κέντρα, τα οποία βρίσκονται κοντά σε βασικούς άξονες μεταφορών και διαθέτουν χαρακτηριστικά πόλων ανάπτυξης. Τέτοια αστικά κέντρα είναι τα Γιάννενα, η Κοζάνη, η Καβάλα, η Δράμα, η Ξάνθη, η Κομοτηνή, η Αλεξανδρούπολη, κ.ά.
- **Κέντρα Ανάπτυξης Παραμεθόριων ή Νησιωτικών Περιοχών:** Οι παραμεθόριες ηπειρωτικές ή νησιωτικές περιοχές έχουν ανάγκη από την ανάπτυξη των αστικών κέντρων, που λειτουργούν ως τόποι συγκέντρωσης παραγωγικών δραστηριοτήτων και παροχής υπηρεσιών. Η λειτουργία τέτοιων κέντρων, με εξειδικευμένο αναπτυξιακό ρόλο, έχει τεράστια σημασία για την ισόρροπη ανάπτυξη και τη συνοχή του ελληνικού χώρου. Ως τέτοια κέντρα, θα μπορούσαν να είναι η Αλεξανδρούπολη, η Μυτιλήνη, η Χίος, η Ρόδος, η Σύρος, η Κάλυμνος, η Κως κ.ά.
- **Ενρύτερες Αστικές Συγκεντρώσεις:** Ιδιαίτερος σχεδιασμός πρέπει να γίνει για τις υπάρχουσες ευρύτερες αστικές συγκεντρώσεις, που διαμορφώθηκαν τα τελευταία χρόνια και οι οποίες δεν απεικονίζονται στην τελευταία απογραφή, όπως η περίπτωση της Χαλκίδας-Οινοφύτων – Σχηματαρίου, ή του τριγώνου Δράμας – Καβάλας – Ξάνθης (του λεγόμενου αναπτυξιακού "ν"). Απαιτούν ιδιαίτερο σχεδιασμό για τις υποδομές τους και για την αξιοποίηση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων τους. Το φαινόμενο αυτό πρέπει να διερευνηθεί στο σύνολο της χώρας, δεδομένου ότι ο πληθυσμός των μεγάλων αστικών κέντρων είναι κατά πολύ μεγαλύτερος του απογραφέντος, ενώ **Αξονικές και Ενρύτερες Αστικές Συγκεντρώσεις** παρατηρούνται ήδη κατά μήκος πολλών βασικών οδικών αξόνων, ενώ εν δυνάμει τέτοιες συγκεντρώσεις διαφαινονται στο απώτερο μέλλον, κυρίως μετά την ολοκλήρωση και λειτουργία των μεγάλων μεταφορικών αξόνων της χώρας (π.χ. Εγνατία Οδός, Δυτικός Άξονας).

- **Κέντρα Περιφερειακής, Νομαρχιακής και Τοπικής Ανάπτυξης:** λοιπά δυναμικά περιφερειακά αστικά κέντρα, πρωτεύουσες νομών και τοπικά κέντρα ανάπτυξης, στηριζόμενα από τον περιφερειακό αναπτυξιακό σχεδιασμό.

Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στο ζήτημα της ενίσχυσης των μητροπολιτικών κέντρων και των αξόνων ανάπτυξης. Διαπιστώθηκε ότι σε διεθνές επίπεδο, η Αθήνα μπορεί να μετεξελιχθεί σε πολιτιστικό και πνευματικό κέντρο πανευρωπαϊκής και παγκόσμιας εμβέλειας. Ως οικονομικό, εμπορικό και συγκοινωνιακό κέντρο, μπορεί να διαμορφώσει ζώνη επιρροής στην Νοτιοανατολική Ευρώπη και στη Μεσόγειο. Η Θεσσαλονίκη, με τον κατάλληλο αναπτυξιακό σχεδιασμό, μπορεί να λειτουργήσει ως οικονομικό εμπορικό, συγκοινωνιακό και πολιτιστικό κέντρο του ευρύτερου Βαλκανικού και Παρευξείνιου Χώρου. Η συμμετοχή των ελληνικών μητροπολιτικών κέντρων στην ανάπτυξη μπορεί να προωθηθεί μέσω (ΙΠΑ, 2000):

- Της εξειδίκευσης του ρόλου των ελληνικών μητροπολιτικών κέντρων στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, με τον προσδιορισμό των ζωνών λειτουργικής επίδρασης και αναπτυξιακής συνεργασίας.
- Της συστηματικής αξιοποίησης της θέσης των ελληνικών μητροπολιτικών κέντρων στα διευρωπαϊκά δίκτυα, καθώς και των στρατηγικών υποδομών στους τομείς μεταφορών, ενέργειας και τηλεπικοινωνιών.
- Της ενίσχυσης της εξωστρέφειας των οικονομιών των ελληνικών μητροπολιτικών κέντρων, με την επιλογή και τη στήριξη δυναμικών και προωθητικών δραστηριοτήτων.
- Της δημιουργίας αξόνων ανάπτυξης στον εθνικό και στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο. Οι άξονες ανάπτυξης είναι οδικοί ή σιδηροδρομικοί άξονες ταχείας κυκλοφορίας που συνδέουν παραγωγικές συγκεντρώσεις, αγορές και οικονομίες, και κατά μήκος τους φιλοξενούν αναπτυξιακές δραστηριότητες. Η διαμόρφωση αξόνων ανάπτυξης από τη Θεσσαλονίκη προς τον ευρύτερο βαλκανικό χώρο είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάδειξη της πόλης σε μητροπολιτικό κέντρο.
- Της ένταξης των ελληνικών μητροπολιτικών κέντρων σε κοινοτικά, βαλκανικά, ανατολικοευρωπαϊκά, μεσογειακά και παρευξείνια δίκτυα πόλεων.

Παράλληλα, για τα λοιπά αστικά κέντρα, η αναπτυξιακή στρατηγική προσανατολίζεται σε τρεις βασικές κατευθύνσεις, που είναι οι ακόλουθες (Παπαδασκαλόπουλος και Χριστοφάκης, 2002):

- Ενίσχυση των "νέων" επιχειρηματικών υποδομών των αστικών κέντρων (ΒΕΠΕ, Τεχνολογικά και Επιστημονικά Πάρκα, Πάρκα Μεταφορών, Εμπορίου και Υπηρεσιών, Εμπορευματικά Κέντρα κ.ά.), που θα συμβάλλουν στην

προσέλκυση νέων και στον εκσυγχρονισμό υφιστάμενων επιχειρήσεων, στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και εισοδημάτων, στην προώθηση της επιχειρηματικής συνεργασίας και της στήριξης του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού των επιχειρήσεων.

- Ενίσχυση των υπερδομών και υποδομών της πόλης (ποιότητα κατοικίας, αναβάθμιση περιβάλλοντος, κοινωνικές υπηρεσίες, ασφάλεια, αναψυχή κ.ά.). Οι παρεμβάσεις της ενότητας αυτής επιτρέπουν στην πόλη να δημιουργήσει ανταγωνιστικό αναπτυξιακό περιβάλλον, να αξιοποιήσει τις "νέες" επιχειρηματικές υποδομές και να γίνει ανταγωνιστική στην προσέλκυση τουρισμού πόλεων, αλλά και στην εγκατάσταση στελεχών νέων επιχειρήσεων.
- Προσδιορισμός μιας τουλάχιστον "προωθητικής" δραστηριότητας ανά αστικό κέντρο-πόλο και διαμόρφωση ειδικής πολιτικής προσέλκυσης, εγκατάστασης και στήριξης των προωθητικών αυτών δραστηριοτήτων.

Προς την κατεύθυνση αυτή, στα Επιχειρησιακά Προγράμματα των επιμέρους περιφερειών έγινε προσπάθεια ενσωμάτωσης της παραπάνω στρατηγικής. Για κάθε περιφέρεια σκιαγραφήθηκε ο αναπτυξιακός ρόλος των αστικών κέντρων και προσδιορίστηκαν οι υποδομές και υπερδομές, καθώς και οι προωθητικές δραστηριότητες, οι οποίες θα έπρεπε να ενισχυθούν μέσα από τα ΠΕΠ. Ωστόσο, παρά την περιγραφή και προσαρμογή του στρατηγικού αυτού πλαισίου στην κάθε περιφέρεια, δεν προωθήθηκε η απαιτούμενη εξειδίκευση και η διαμόρφωση συγκεκριμένων αξόνων και μέτρων στα αντίστοιχα ΠΕΠ, για την υλοποίηση της αναφερόμενης πολιτικής αστικής ανάπτυξης.

Αντίθετα, μεγαλύτερη πρόοδος σημειώθηκε στο μικρο-περιφερειακό προγραμματισμό στον αστικό χώρο. Ειδικότερα, στο σύνολο των ΠΕΠ και μέσα από ειδικά μέτρα διαμορφώθηκαν Σχέδια Δράσης, που εστίασαν τις παρεμβάσεις τους στο "μικρο-αστικό" (κατ' αντιστοιχία του όρου μικρο-περιφερειακό) χωρικό επίπεδο, δηλαδή σε αστικές ομοιογενείς ζώνες μικρής κλίμακας (Παπαδασκαλόπουλος και Χριστοφάκης 2002, 2006). Συγκεκριμένα, σε επιλεγμένες τοπικές ζώνες μικρής κλίμακας μέσα στον αστικό χώρο, εκπονήθηκαν τοπικά προγράμματα ολοκληρωμένου χαρακτήρα, με πολλαπλές και συνεκτικές δράσεις. Οι τοπικές αυτές αστικές ζώνες αναφέρονταν σε υποβαθμισμένες περιοχές, ενιαίες και συνεκτικές ως προς τα χαρακτηριστικά και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Τα προγράμματα ακολούθησαν τη λογική των αστικών προγραμμάτων που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο των Κοινοτικών Πρωτοβουλιών (π.χ. URBAN). Οι κύριες κατηγορίες κριτηρίων επιλεξιμότητας για τις αναφερόμενες αστικές ζώνες ήταν τέσσερις και αφορούσαν:

1. *Οικονομικά κριτήρια*, όπως το επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας, η διάθροιση της απασχόλησης, το επίπεδο και τα χαρακτηριστικά της ανεργίας.

2. *Κοινωνικά Κριτήρια*, όπως οι δημογραφικές τάσεις, η ύπαρξη μειονεκτουσών και ευπαθών ομάδων του πληθυσμού, το επίπεδο εγκληματικότητας, η επάρκεια και η ποιότητα των κοινωνικών υποδομών και εξυπηρετήσεων.
3. *Κριτήρια που συνδέονται με το επίπεδο εκπαίδευσης*, όπως το επίπεδο εκπαίδευσης και αναλφαβητισμού, το ποσοστό σχολικής διαρροής, η ευχέρεια πρόσβασης στα διάφορα επίπεδα εκπαίδευσης και κατάρτισης.
4. *Περιβαλλοντικά κριτήρια*, όπως η κατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος, η παρουσία και το επίπεδο αστικής και βιομηχανικής ρύπανσης, η επάρκεια υποδομών (βιολογικοί καθαρισμοί, χώροι υγειονομικής ταφής απορριμμάτων), η διαθεσιμότητα των χώρων αναψυχής και πρασίνου.

Οι παρεμβάσεις των σχεδίων αυτών προσανατολίσθηκαν (ΥΠΟΙΟ, 2001):

- α. στην επέκταση, διαφοροποίηση και ευελιξία της τοπικής οικονομίας,
- β. στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού και της τοπικής απασχόλησης
- γ. στη βελτίωση του αστικού χώρου και στην ανάπλαση των ιστορικών κέντρων των πόλεων, και
- δ. στην ανάπτυξη των αστικών υποδομών και υπερδομών και της τεχνολογίας.

Στην εφαρμογή τους όμως, τα Τοπικά Σχέδια Δράσης στον αστικό χώρο κατέληξαν στην πλειονότητά τους σε μία απλή πολιτική αναπλάσεων των πλέον προβληματικών αστικών περιοχών, η οποία υπακούει σε μία αυστηρά "εργοκεντρική" αντίληψη για το σχεδιασμό, όπου επιπλέον, ο περιορισμός των διοικητικών χωρικών ορίων, οι δυνατότητες συντονισμού των θεσμικών φορέων άσκησης της εξουσίας και διαχείρισης του αστικού χώρου, παράλληλα με την απουσία ουσιαστικής εμπλοκής των τοπικών φορέων στη διαδικασία σχεδιασμού, καθώς και την έλλειψη επαρκών στατιστικών στοιχείων σε τοπικό επίπεδο, εμπόδισαν αφενός την ορθολογική συγκρότηση αναπτυξιακών μικροπεριφερειών προγραμματισμού και αφετέρου τον ολοκληρωμένο χαρακτήρα του σχεδιασμού (Παπαδασκαλόπουλος και Χριστοφάκης, 2006).

5.2. Προγραμματική Περίοδος 2007-2013: Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς

Χωρίς σημαντικές αποκλίσεις από τους επιδιωκόμενους στόχους της προηγούμενης περιόδου προγραμματισμού, η νέα στρατηγική της ανάπτυξης των αστικών κέντρων βασίζεται στα ακόλουθα συστατικά στοιχεία (ΥΠΟΙΟ, 2006):

- Πολυκεντρικότητα.
- Ενίσχυση των τάσεων δικτύωσης μεταξύ αστικών κέντρων.
- Βελτίωση και ανάπτυξη των υποδομών και περιορισμός της αστικής διάχυσης.

- Αειφόρος ανάπτυξη των πόλεων (αύξηση πρασίνου και κοινόχρηστων χώρων, ολοκληρωμένες υποδομές αστικών εξυπηρετήσεων, αστικές αναπλάσεις, δίκτυα πεζοδρόμων και ποδηλατοδρόμων, μείωση των οικιακών αποβλήτων).
- Αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων στα αστικά κέντρα.
- Βελτίωση των πληροφοριών σχετικά με τις εξελίξεις στα αστικά κέντρα.

Στο πλαίσιο αυτό, μέσα από τα ΠΕΠ προβλέπεται η προώθηση πολιτικών βιώσιμης αστικής ανάπτυξης στο σύνολο των αστικών κέντρων της χώρας και στους οικισμούς με αστικές λειτουργίες (όπως οι πρωτεύουσες νομών και τα αστικά κέντρα της υπαίθρου). Η βιωσιμότητα των συγκεκριμένων κέντρων αναφέρεται τόσο στην λειτουργικότητα τους με την έννοια της αντιμετώπισης των ελλείψεων, που πολλά από αυτά παρουσιάζουν ως προς τις υποδομές τους, καθώς και στην οικονομική τους βιωσιμότητα με την έννοια ενός ανταγωνιστικού παραγωγικού προτύπου, σε συνδυασμό με την αποτελεσματική διοίκηση τους. Έτσι, χαρακτηριστικά στοιχεία της αστικής πολιτικής στη νέα περίοδο είναι η πρόσβαση των πολιτών στην εργασία, στην εκπαίδευση, στις υπηρεσίες και στην ψυχαγωγία, το αναβαθμισμένο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, η δυναμική και ανταγωνιστική οικονομική ανάπτυξη, οι καινοτόμες επιχειρηματικές δραστηριότητες και η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών μέσω μιας εκσυγχρονισμένης δημόσιας διοίκησης (ΥΠΟΙΟ, 2006).

Το καθοριστικό στοιχείο της γενικότερης στρατηγικής περιφερειακής ανάπτυξης και στο νέο *Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς* (ΕΣΠΑ) είναι οι πόλοι ανάπτυξης, η ανάδειξη των οποίων στοχεύει στην προσέλκυση επενδύσεων, τη δημιουργία δηλαδή συνθηκών ώστε οι συγκεκριμένες περιοχές να αποτελέσουν τόπους εγκατάστασης επιχειρήσεων, στη βελτίωση των συνθηκών λειτουργίας των αστικών περιοχών, στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων και στην αντιμετώπιση προβλημάτων που συνδέονται με την ποιότητα του περιβάλλοντος των περιοχών αυτών και των πιέσεων, που αυτό δέχεται από τις αστικές λειτουργίες και την αστική ανάπτυξη. Στο πλαίσιο αυτό, έχουμε μία αναδιατύπωση της τυπολογίας της προηγούμενης προγραμματικής περιόδου και οι πόλοι ανάπτυξης ομαδοποιούνται σε τρεις κύριες κατηγορίες:

- Στην πρώτη εντάσσονται τα Μητροπολιτικά Κέντρα Αθήνας και Θεσσαλονίκης. Οι συγκεκριμένες (μητροπολιτικές) περιοχές θα πρέπει να θεωρούνται σε επίπεδο ημερησίων συστημάτων των συγκεκριμένων κέντρων τα οποία, καθώς ολοκληρώνονται τα βασικά μεγάλα έργα υποδομών (οδικοί άξονες, σιδηρόδρομος), τείνουν και αυτά να διευρύνονται σημαντικά. Έτσι το ημερήσιο σύστημα της Αθήνας- Αττικής μπορεί να θεωρηθεί, ότι επεκτείνεται μέχρι Χαλκίδα, Λειβαδιά, και Θήβα στην Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας, μέχρι Κόρινθο, Κιάτο, Άργος και Ναύπλιο στην Περιφέρεια Πελοποννήσου, καθώς

και μέχρι τα νησιά του Αργοσαρωνικού (ανήκουν στην Περιφέρεια Αττικής) αλλά και μέχρι τα βορειότερα νησιά των Κυκλάδων.

- Στην δεύτερη ομάδα εντάσσονται τα **Αστικά Κέντρα Διαπεριφερειακής Σημασίας**, οι **Δικτύσεις Αστικών Κέντρων** και τα **Κέντρα Ειδικής Σημασίας** όπως οι Πύλες ή οι Κόμβοι.
- Στην τρίτη ομάδα περιλαμβάνονται τα **Μεγάλα Αστικά Κέντρα του Νησιωτικού Χώρου**.

Παράλληλα, τα βασικά κριτήρια προσδιορισμού των πόλων ανάπτυξης, είναι: το πληθυσμιακό μέγεθος των πόλεων ή των πολεοδομικών συγκροτημάτων και η πληθυσμιακή τους δυναμική, η θέση των πόλεων σε σχέση με τους υφιστάμενους και τους επιδιωκόμενους άξονες ανάπτυξης, η διοικητική σημασία, η διαθεσιμότητα υποδομών έρευνας και υγείας, η δομή και η δυναμική του παραγωγικού προτύπου και η ύπαρξη στοιχείων δικτύωσης με γειτονικά αστικά κέντρα.

Με βάση την ομαδοποίηση και τα κριτήρια προσδιορισμού, ως πόλοι ανάπτυξης στο ΕΣΠΑ 2007-2013 ορίζονται τα ακόλουθα αστικά κέντρα της χώρας:

- Αθήνα (ΠΣ) – Αττική	- Καβάλα – Δράμα – Ξάνθη
- Θεσσαλονίκη (ΠΣ)	- Καλαμάτα
- Πάτρα	- Αλεξανδρούπολη – Κομοτηνή
- Ηράκλειο – Χανιά	- Ρόδος
- Λάρισα – Βόλος	- Κοζάνη – Πτολεμαΐδα
- Γιάννενα	

Σύμφωνα με τα παραπάνω και σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο προγραμματισμού, παρατηρείται η έμφαση σ' ένα ολιγοπολικό σύστημα αστικών κέντρων. Επίσης και εδώ, παρατηρείται σχετική αδυναμία εξειδίκευσης μέσα στα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα, καθώς και η διαμόρφωση, ή η προσαρμογή και εφαρμογή των απαραίτητων συμπληρωματικών πολιτικών (όπως π.χ. η κλαδική πολιτική, η πολιτική δικτύωσης, μεταφορών κ.λπ.), για την υλοποίηση της στρατηγικής πολιτικής ανάπτυξης.

5.3. Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης

Η παραπάνω τυπολογία διαφοροποιείται σε κάποιο βαθμό στο *Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης* (ΓΠΧΣΑΑ), το οποίο, κάνοντας ρητή αναφορά στα Πρότυπα Περιφερειακής Ανάπτυξης, προσδιορίζει στο πλαίσιο της εξειδίκευσης του Πολικού Προτύπου για την Ελλάδα, τις εξής κατηγορίες αστικών και χωρικών συγκεντρώσεων (ΥΠΕΧΩΔΕ, 2008):

Πόλοι Ανάπτυξης, οι οποίοι περιλαμβάνουν:

1. Τα Μητροπολιτικά Κέντρα: Αθήνα, Θεσσαλονίκη.

2. Τους Πρωτεύοντες Εθνικούς Πόλους: Πάτρα, Ιωάννινα, δίπολο Λάρισας-Βόλου, δίπολο Ηρακλείου- Χανίων, δίπολο Κομοτηνής – Αλεξανδρούπολης.
3. Τους Δευτερεύοντες Εθνικούς Πόλους: Κέρκυρα, Κοζάνη, Λαμία, Καβάλα, Ρόδος, Ερμούπολη, Μυτιλήνη, Χίος.
4. Τους Λοιπούς Εθνικούς Πόλους: Αγρίνιο, Δράμα, Καρδίτσα, Κατερίνη, Ξάνθη, Σέρρες και Τρίκαλα και τα Δίκτυα Συνεργασίας Κοζάνη – Πτολεμαΐδας, Άρτας – Πρέβεζας – Λευκάδας, Πύργου – Αμαλιάδας, Τρικάλων – Καρδίτσα, Μεσολογγίου – Αγρινίου.

Άξονες Ανάπτυξης, στους οποίους περιλαμβάνονται:

1. Ο Ανατολικός Χερσαίος Άξονας, κατά μήκος του ΠΑΘΕ.
2. Ο Βόρειος Άξονας, κατά μήκος της Εγνατίας Οδού.
3. Ο Δυτικός Άξονας, κατά μήκος της Ιόνιας Οδού.
4. Ο Άξονας της Κεντρικής Ενδοχώρας, κατά μήκος του Ε65.
5. Ο Διαγώνιος Άξονας, κατά μήκος του οδικού άξονα Λαμία-Ιτέα-Άμφισσα-Αντίρριο – Πάτρα.
6. Ο Άξονας της Κεντρικής Πελοποννήσου, κατά μήκος του οδικού άξονα Κόρινθος – Τρίπολη – Καλαμάτα – Σπάρτη – Γύθειο.
7. Ο Άξονας της Κρήτης, κατά μήκος του βορείου οδικού άξονα Σητεία – Καστέλλι Κισσάμου.

Διεθνείς και Διαπεριφερειακές Πύλες Εισόδου, στις οποίες περιλαμβάνονται:

1. Οι Πύλες-Λιμένες, όπως ο Πειραιάς, η Θεσσαλονίκη, η Κέρκυρα, η Ρόδος, το Ηράκλειο σε συνδυασμό με τη Σούδα, η Πάτρα και η Ηγουμενίτσα.
2. Οι Εσωτερικές Πύλες, όπως η Κακαβιά προς Αλβανία, ο Προμαχώνας προς Βουλγαρία και μελλοντικά, οι Κήποι προς Τουρκία και η Ιεροπηγή προς Αλβανία (Δυρράχιο).

Πολυπολικό Αναπτυξιακό Σύμπλεγμα Βορείου και Νοτίου Αιγαίου, που περιλαμβάνει τις ενότητες:

1. Λέσβου – Χίου.
2. Σάμου – Ικαρίας.
3. Σύρου – Πάρου – Νάξου.
4. Ρόδου – Κω – Καλύμνου.

Το ΓΠΧΣΑΑ παρά το ότι διαμορφώνεται σχεδόν παράλληλα με το ΕΣΠΑ και επίσης αναφέρεται στην ουσία στην ίδια προγραμματική περίοδο, δεν εναρμονίζεται πλήρως μ' αυτό, όπως θα έπρεπε, όσον αφορά την τυπολογία που προσδιορίζει το χωρικό πρότυπο πολιτικής ανάπτυξης της χώρας για το αιώτερο μέλλον (βλ. Πίνακα 2).

Πίνακας 2. Συγκριτική τυπολογία ελληνικών αστικών συγκεντρώσεων στο βασικό προγραμματικό πλαίσιο, μετά το 2000

ΣΑ-ΚΠΣ 2000-2006	ΕΣΠΑ 2007-2013	ΓΠΧΣΑΑ
<ul style="list-style-type: none"> - Μητροπολιτικά Κέντρα - Πύλες-Κόμβοι Διευρωπαϊκών Δικτύων - Πόλοι Ανάπτυξης - Πόλοι Διασυνοριακής Συνεργασίας - Κέντρα Ανάπτυξης Παραμεθόριων ή Νησιωτικών Περιοχών - Ευρύτερες Αστικές Συγκεντρώσεις, Άξονες Ανάπτυξης (χωρίς εξειδίκευση) - Κέντρα Περιφερειακής, Νομαρχιακής, Τοπικής Ανάπτυξης 	<ul style="list-style-type: none"> - Μητροπολιτικά Κέντρα - Αστικά Κέντρα Διαπεριφερειακής Σημασίας, Δικτύωσεις Αστικών Κέντρων, Κέντρα Ειδικής Σημασίας - Μεγάλα Αστικά Κέντρα Νησιωτικού Χώρου 	<ul style="list-style-type: none"> - Πόλοι Ανάπτυξης (Μητροπολιτικά Κέντρα, Πρωτεύοντες, Δευτερεύοντες, Λοιποί Εθνικοί Πόλοι) - Άξονες Ανάπτυξης (με σαφή εξειδίκευση) - Διεθνείς και Διαπεριφερειακές Πύλες - Πολυτοπικό Αναπτυξιακό Σύμπλεγμα Βορείου και Νοτίου Αιγαίου

Πηγές: ΥΠΟΙΟ (1999, 2006), ΥΠΕΧΩΔΕ (2008) – Ιδία επεξεργασία.

Σε γενικές γραμμές, παρατηρείται ότι στις δύο πρόσφατες περιόδους προγραμματισμού, δηλαδή μετά το 2000, για την Ελλάδα, όσον αφορά τα βασικά προγραμματικά πλαίσια χωρικής και περιφερειακής ανάπτυξης της χώρας (ΚΠΣ, ΕΣΠΑ, ΓΠΧΣΑΑ), δεν έχει διαμορφωθεί μία παγιωμένη τυπολογία, πολύ περισσότερο δε μία μεθοδολογία ιεράρχησης με σαφή και μακροχρόνια κριτήρια, για τις αστικές συγκεντρώσεις της Ελλάδας.

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΥΡΙΕΣ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ

Το θέμα της διαμόρφωσης και εφαρμογής μιας αποτελεσματικής στρατηγικής αστικής ανάπτυξης μέσα από τον αναπτυξιακό και χωροταξικό προγραμματισμό, στη βάση των προτύπων της πολιτικής και της ολοκληρωμένης – τοπικής ανάπτυξης, είναι αρκετά πολύπλοκο και απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση. Βεβαίως και δεν εξαντλείται στην παρούσα εργασία, στην οποία όμως γίνεται προσπάθεια να διαγνωσθούν τα ανακλύπτοντα θέματα και να τεθούν σε συστηματική βάση οι κύριοι προβληματισμοί, έτσι ώστε να αποσαφηνισθούν τα βασικά ζητήματα και οι κατευθύνσεις επέκτασης της σχετικής επιστημονικής έρευνας.

Στο πλαίσιο αυτό, όπως έχει καταδείξει η προηγηθείσα ανάλυση, το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι τα τελευταία χρόνια οι βασικοί στόχοι και οι κύριες κατευθύνσεις της στρατηγικής ανάπτυξης για τα αστικά κέντρα στην Ελλάδα δεν διαφοροποιούνται σημαντικά. Ωστόσο, δεν έχει διαμορφωθεί μέχρι σήμερα μία παγιωμένη τυπολογία, που να στηρίζεται σε μία συγκεκριμένη μεθοδολογία ιεράρχησης, με σαφή και μακρο-

χρόνια κριτήρια, για τις αστικές συγκεντρώσεις της Ελλάδας, η οποία θα αποτελέσει τη βάση για τη διαμόρφωση και υλοποίηση μιας συγκεκριμένης και αποτελεσματικής στρατηγικής αστικής ανάπτυξης στη χώρα. Η αδυναμία αυτή, επιβεβαιώνεται στην πράξη με την απουσία σταθερών επιλογών ακόμα και σε αναπτυξιακά σχέδια της ίδιας προγραμματικής περιόδου. Για παράδειγμα, η Καλαμάτα αποτελεί πόλο ανάπτυξης στο ΕΣΠΑ 2007-2013, όχι όμως και στο ΓΠΧΣΑΑ.

Για τα ζητήματα αυτά διαπιστώνεται επίσης ότι δεν υπάρχουν εξειδικευμένες μελέτες και γενικότερα, δεν έχει γίνει συστηματική διερεύνηση της αναπτυξιακής στρατηγικής για τους πόλους, τα κέντρα και τους άξονες ανάπτυξης, καθώς και για τον ειδικό ρόλο του καθενός στην αναπτυξιακή διαδικασία του ελληνικού και ευρύτερου χώρου.

Σε προγραμματικό επίπεδο, η πρόσφατη εφαρμογή του περιφερειακού προγραμματισμού στην Ελλάδα δείχνει μία σχετική αδυναμία σχεδιασμού και εφαρμογής πολιτικής αστικής ανάπτυξης, ενταγμένης στον περιφερειακό προγραμματισμό. Σημαντικό πρόβλημα αποτελεί η απουσία ουσιαστικής εξειδίκευσης μέσα στα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα, καθώς και η διαμόρφωση, ή η προσαρμογή και τελικά η εφαρμογή, των απαραίτητων συμπληρωματικών πολιτικών (όπως π.χ. η κλαδική πολιτική, η πολιτική δικτύσεων, μεταφορών κ.λπ.), για την υλοποίηση της στρατηγικής πολιτικής ανάπτυξης. Ειδικά η διαμόρφωση εξειδικευμένης κλαδικής πολιτικής για την προσέλκυση προωθητικών δραστηριοτήτων (όπως προωθείται πρόσφατα σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες), βάσει των αναπτυξιακών χαρακτηριστικών και δυνατοτήτων κάθε πολιτικής συγκέντρωσης, κρίνεται κεφαλαιώδους σημασίας, παράλληλα με την προώθηση εξειδικευμένων έργων στους τομείς των στρατηγικών υποδομών, ανάλογα με τις δυνατότητες και τον αναπτυξιακό προσανατολισμό της κάθε συγκέντρωσης. Άλλωστε, προς την κατεύθυνση αυτή θα ενισχυθεί και η συμβολή των πόλων στην αξιοποίηση της Στρατηγικής της Λισαβόνας και των βασικών προτεραιοτήτων, που αναφέρονται (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2006) στη βελτίωση της ελκυστικότητας των πόλεων και των περιφερειών, μέσω της προσβασιμότητας, της εξασφάλισης επαρκών υπηρεσιών υψηλής ποιότητας και της διατήρησης του περιβάλλοντος, στην ενθάρρυνση της καινοτομίας, της επιχειρηματικότητας και της οικονομίας της γνώσης, με την αξιοποίηση των δυνατοτήτων της έρευνας και των νέων τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνιών, καθώς και στη δημιουργία περισσότερων και καλύτερων θέσεων εργασίας.

Αλλά και στο επίπεδο της εφαρμογής τοπικών σχεδίων δράσης μέσα στον αστικό χώρο κυριάρχησαν οι γνωστές παθολογίες του προγραμματισμού, που αναφέρονται στην πλειονότητα των περιπτώσεων στην υλοποίηση απλών πολιτικών αναπλάσεων των πλέον προβληματικών αστικών περιοχών, οι οποίες υπακούουν στην αυστηρά "εργοκεντρική" αντίληψη για το σχεδιασμό. Παράλληλα, θεμελιώδη ζητήματα όπως ο περιο-

ρισμός των διοικητικών χωρικών ορίων στα μεγάλα αστικά κέντρα και οι δυνατότητες συνεργασίας και συντονισμού των θεσμικών φορέων άσκησης της εξουσίας στον αστικό χώρο (σε κεντρικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο), σε συνδυασμό με την απουσία ουσιαστικής εμπλοκής των τοπικών φορέων στη διαδικασία σχεδιασμού, καθώς και την έλλειψη επαρκών στατιστικών στοιχείων σε τοπικό επίπεδο, εμπόδισαν αφενός την ορθολογική συγκρότηση λειτουργικών αναπτυξιακών μικροπεριφερειών προγραμματισμού και αφετέρου τον ολοκληρωμένο χαρακτήρα του σχεδιασμού. Η αποτελεσματική αντιμετώπιση τέτοιων ζητημάτων θα ωθούσε στην ουσιαστική δημιουργία των προϋποθέσεων για την απορρόφηση των θετικών επιδράσεων των πόλων ανάπτυξης και τη θωράκιση απέναντι στα όποια απομυζητικά φαινόμενα, παράλληλα με την προώθηση μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής τοπικής – ενδογενούς ανάπτυξης. Επιπλέον, τα ζητήματα αυτά θα πρέπει να ληφθούν υπόψη εν όψει της επικείμενης νέας διοικητικής μεταρρύθμισης της χώρας (Καποδίστριας ΙΙ).

Τέλος, θα πρέπει να διερευνηθεί η δυνατότητα εκπόνησης ενός εξειδικευμένου πλέον Αναπτυξιακού Σχεδίου, που θα μπορούσε να καταλήγει σε ειδικό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, για την ανάδειξη του αναπτυξιακού ρόλου των πόλων, κέντρων και αξόνων ανάπτυξης της χώρας και για την πραγμάτωση μιας ολοκληρωμένης και αποτελεσματικής πολιτικής για την ανάπτυξη του ελληνικού οικιστικού χώρου, στη βάση του συνδυασμένου προτύπου πολιτικής-ολοκληρωμένης ανάπτυξης.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσσα

- Ακαδημία Αθηνών (2004) *Οικονομικά χαρακτηριστικά και στρατηγική ανάπτυξης της νησιωτικής Ελλάδος*, Αθήνα.
- Barquero V. A. (1991) *Τοπική Ανάπτυξη: Μια στρατηγική για τη δημιουργία απασχόλησης*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998), "Αειφόρες πόλεις της Ευρώπης", Έκθεση ομάδας εμπειρογνομόνων για το αστικό περιβάλλον, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2006), "Στρατηγικές κατευθυντήριες γραμμές της Κοινότητας για τη συνοχή", Απόφαση 6^{ης} Οκτωβρίου 2006, 2006/702/ΕΚ.
- Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης [ΙΠΑ] (2000) "Η Οικονομία των Ελληνικών Περιφερειών", *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, Ειδική Έκδοση 17-2-2000, Αθήνα.
- Καυκαλάς Γ. και Κομνηνός Ν. (1993) "Στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης και ο νέος ρόλος των κρατικών πολιτικών", στο: Γετίμης Π., Γράβαρης Δ. (επ.), *Κοινωνικό κράτος και κοινωνική πολιτική*, Αθήνα: Θεμέλιο.

- Κομνηνός Ν. (1993) *Τεχνοπόλεις και στρατηγικές ανάπτυξης στην Ευρώπη*, Αθήνα: Gutenberg.
- Κόνσολας Ι. Ν. (1997) *Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.
- Λουκάκης Π. (1994) "Ζητήματα σχετικά με τα χωρικά επίπεδα εφαρμογής του χωροταξικού προγραμματισμού και σχεδιασμού στην Ελλάδα", *Τόπος*, 8/94: 71-95.
- Λουκάκης Π. (2004) "Η Σημασία των Κόμβων στο Σύστημα Αξόνων Ανάπτυξης της Δυτικής Ελλάδας", Επιστημονική Ημερίδα Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας, *Ιόνια Οδός (Δυτικός Άξονας) Εξελίξεις, Προοπτικές*, Πρέβεζα 14-15 Μαΐου 2004.
- Μεταξάς Θ. και Πετράκος Γ. (2006), "Ανταγωνιστικότητα Πόλεων και Επιχειρήσεων στην Ευρωπαϊκή Περιφέρεια: Βάρνα και Μπάρι", στο: Κοκκώσης Χ., Φώτης Γ. (επ.), *Περιφερειακή Επιστήμη και Πολιτική: Ελλάδα και Βαλκάνια*, 7ο Συνέδριο Ελληνικού Τμήματος Ευρωπαϊκής Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης, Αθήνα, 7-8 Μαΐου 2005, Αθήνα: Γκοβόστης, 115-142.
- Παπαδασκαλόπουλος Δ. Α. (2008) *Πρότυπα και Πολιτικές Περιφερειακής Ανάπτυξης*, Β' έκδοση, Αθήνα: Διόνικος.
- Παπαδασκαλόπουλος Δ. Α. και Χριστοφάκης Σ. Μ. (2002) *Περιφερειακός Προγραμματισμός*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Παπαδασκαλόπουλος Δ. Α. και Χριστοφάκης Σ. Μ. (2006) "Στρατηγική Αστικής Ανάπτυξης και τοπικός αναπτυξιακός σχεδιασμός στον αστικό χώρο μέσα από το Τρίτο ΚΠΣ: Η περίπτωση της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας", στο: Κοκκώσης Χ., Φώτης Γ. (επ.), *Περιφερειακή Επιστήμη και Πολιτική: Ελλάδα και Βαλκάνια*, 7ο Συνέδριο Ελληνικού Τμήματος Ευρωπαϊκής Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης, Αθήνα, 7-8 Μαΐου 2005, Αθήνα: Γκοβόστης, 93-113.
- Πετράκος Γ. και Ψυχάρης Ι. (2004) *Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα*, Αθήνα: Κριτική.
- Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών [ΥΠΟΙΟ] (1999) "Σχέδιο Ανάπτυξης 2000-2006", Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών - Γενική Διεύθυνση Αναπτυξιακού Προγραμματισμού, Περιφερειακής Πολιτικής και Δημοσίων Επενδύσεων [ΥΠΟΙΟ] (2001), "Συμπλήρωμα Προγραμματισμού Επιχειρησιακών Προγραμμάτων 2000-2006", Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών [ΥΠΟΙΟ] (2006), "Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς 2007-2013", Αθήνα.
- Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων [ΥΠΕΧΩΔΕ] (2008), "Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης", Αθήνα.

Χατζημιχάλης Κ. (1992) "Εισαγωγή: Βασικές προσεγγίσεις στις θεωρίες και πολιτικές", στο: Χατζημιχάλης Κ. (επ.), *Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική, Κείμενα από τη διεθνή εμπειρία*, Αθήνα: Εξάντας.

Χριστοφάκης Σ. Μ. (2001) *Τοπική Ανάπτυξη και Περιφερειακή Πολιτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.

Ξενόγλωσση

Becattini G. (1990) "The Marshallian industrial district as a socio-economic notion", στο: Pyke F., Becattini G. και Sengenberger W. (επ.), *Industrial districts and inter-firm cooperation in Italy*, Geneva: International Institute for Labour Studies, 37-51.

Benco G., Dunford M., Heurley J. (1997) "Districts industriels: vingt ans de recherches", *Espaces et Societes*, 88/89: 305-27.

Brusco S. (1990) "The idea of industrial district: its genesis", στο: Pyke F., Becattini G. και Sengenberger W. (επ.), *Industrial districts and inter-firm cooperation in Italy*, Geneva: International Institute for Labour Studies, 10-19.

Boudeville J.-R. (1966) *Problems of Regional Economic Planning*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Boudeville J.-R. (1968) *L'espace et les Poles de Croissance*, Paris: P.U.F.

Christaller W. (1933) *Die zentralen Orte in Süddeutschland*, Jena: Gustav Fischer.

Clinch J. P., O'Neill E. (2008) "Applying Spatial Economics to National Spatial Planning", *Regional Studies* (forthcoming, first published on: 8 May 2008).

Coffey J. W., Polese M. (1985) "Local development: Conceptual bases and policy implications", *Regional Studies*, 19 (2): 85-93.

Comite Interministeriel de l'Amenagement et du Developpement du Territoire [CIACT] (2003) "Pour un Rayonnement Europeen, des Metropoles Francaises", Paris: DATAR.

Delegation Interministerielle a l'Amenagement et a la Competitivitedes Territoires [DIACT] (2006) "Etat tes lieux de huit cooperations dans sept metropoles", Paris: Etudes DIACT.

Friedmann J. και Weaver C. (1979) *Territory and Function*, California Press, U.S.A.

Fujita M., Krugman P., Mori T. (1999) "On the evolution of hierarchical urban systems", *European Economic Review*, 43: 209-251.

Fujita M. και Mori T. (1996) "The role of ports in the making of major cities: self agglomeration and hub effect", *Journal of Development Economics*, 49: 93-120.

Garofoli G. (2002) "Local Development in Europe: Theoretical models and international comparisons", *European Urban and Regional Studies*, 9(3): 225-239.

Gouttebel J.-Y. (2001) *Strategies de developpement territorial*, Paris: Economica.

- Grosjean N. και Crevoisier O. (2003) "Autonomie differenciee des systemes de production territoriaux", *Revue d'Economie Regionale et Urbaine*, ADICUEER 2003, No 2: 291-315.
- Harrison B. και Storper M. (1991) "Flexibility hierarchy and regional development: the changing structure of industrial production systems and their forms of governance in the 1990s", *Research Policy*, 20(5): 343-373.
- Konsolas N., Papadaskalopoulos A., Plaskovitis I. (2001) *Regional Development in Greece*, Berlin: Springer - Verlag.
- Konsolas N., Papadaskalopoulos A., Ranos C., Sidiropoulos E. (1993) "Regional Prospects in Greece", A GREMI – E.E.C. Research Project, National Report, Regional Development Institute, Athens.
- Krugman P. (1998) "What's new about the New Economic Geography?", *Oxford Review of Economic Policy*, 14: 7-17.
- Krugman P. (1999) "The role of geography in development", *International Regional Science Review*, 22: 142-161.
- Krugman P. και Venables A. J. (1996) "Integration, specialisation and adjustment", *European Economic Review*, 40: 957-967.
- Maier J. και Obermaier F. (2001) "Creative Milieus and Regional Networks: Local Strategies and Implementation in Case Studies in Bavaria", στο: Schatzland L., Revilla D. (επιμ), *Technological Change and Regional Development in Europe*, Berlin: Physica – Verlag, 211-232.
- Markusen A. (1996) "Sticky places in Slippery space: A typology of industrial districts", *Economic Geography*, 72 (3): 293-313.
- Ministere de l'Economie de l' Industrie et de l'Emploi France (2009) "Etude sur les bonnes pratiques de dix poles de Competitivite etrangers", Republique Francaise, Paris.
- Myrdal G. (1957) *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, London: Duckworth.
- Paniccia I. (2002) *Industrial Districts, Evolution and Competitiveness in Italian Firms*, London: Edward Elgar.
- Parr J. B. (1999) "Growth-Pole Strategies in Regional Economic Planning: A Retrospective View. Part I: Origins and Advocacy", *Urban Studies*, 36(7): 1195-1215.
- Perroux F. (1955) "Note sur les notion de pole de croissance", *Economie Appliquee*, 7(1-2): 307-320.
- Perroux F. (1961) "La Firme Motrice dans une Region et la Region Motrice", στο: *Théorie et Politique de l'Expansion Regionale*, Liege: Bibliotheque de l'Institut de Science Economique de l'Universitae de Liege, 301-327.

- Republique Francaise (2006) "Decret no 2006-994, 10/08/06, Attribuant le label de pole d'excellence rurale", *Journal Officiel de la Republique Francaise*, 11 Aout 2006, Paris.
- Richardson H. W. (1975) *Regional Development Policy and Planning in Spain*", Farnborough: Saxon House.
- Richardson H. W. (1978) "Growth Centers, Rural Development and National Urban Policy: a defense", *International Regional Science Review*, 3(2): 133-152.
- Rotileanu N. (2008) "Growth Poles to promote Competitiveness and Cohesion – Romania 2007-13", PM Chancellery, Romanians Development Regions. [Διαθέσιμο online στο: http://ec.europa.eu/regional_policy/.../od2008/.../07A03_ROTILEANU_PPT.ppt].
- Scott A. και Storper M. (1989) "The geographical foundations and social regulation of flexible production complexes", στο: Wolch J. and Dean M. (επ.), *The power of geography: How territory shapes social life*, Boston/London: Unwin Hyman, 21-40.
- Walter-Rogg M. (2004) "Political and Structural Reform in Metropolitan Areas of Germany", paper presented in the conference: *Metropolitan Governance – Seeking Consistency in Complexity*, October 7-8, Montreal.

Αθανάσιος Παπαδασκαλόπουλος,

· Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης, Α. Συγγρού 130 (1ος όροφος), 176 71 Αθήνα.

e-mail: pdask@panteion.gr

Μανώλης Χριστοφάκης,

· Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης, Α. Συγγρού 130 (1ος όροφος), 176 71 Αθήνα.

e-mail: mchri@panteion.gr

αιχώρος

ΤΕΥΧΟΣ 15 | ΕΤΟΣ 2011
ISSUE | YEAR

4 Ψυχάρης Γ.

Εισαγωγή: Ζητήματα ανάπτυξης στον ελληνικό χώρο

8 Παπαδασκαλάπουλος Α., Χριστοφάκης Μ.

Αναπτυξιακά πρότυπα και αστικά κέντρα στον ελληνικό περιφερειακό προγραμματισμό μετά το 2000

42 Αρτελάρης Π., Καλλιώρας Δ., Πετράκος Γ.

Εισοδηματικές ανισότητες μεταξύ των ελληνικών νομών, 1995-2005: Διερεύνηση της ύπαρξης σύγκλισης κατά ομάδες

68 Καλογήρου Σ.

Χωρικές ανισότητες και ερμηνευτικοί παράγοντες της γεωγραφικής κατανομής του δηλωθέντος εισοδήματος στην Ελλάδα

102 Θεοδωρά Γ., Λουκάκης Π.

Τάσεις εξέλιξης στο δίκτυο των αστικών κέντρων της Ελλάδας

130 Αρβανιτίδης Π.Α., Δωρής Γ.

Λειτουργικές Αστικές Περιοχές: Μια προσπάθεια προσδιορισμού της οικονομικής επιρροής των ελληνικών αστικών κέντρων

152 Τριανταφυλλόπουλος Ν.

Οι νέες "προνομιακές" σχέσεις της αγοράς ακινήτων με την αστική ανάπτυξη και τον πολεοδομικό σχεδιασμό

ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙΑ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

182 Ψυχάρης Γ.

Συνέδρια της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης (ERSA/RSAI) την περίοδο 2010-2012

50^ο Συνέδριο ERSA 2010, Jönköping, Σουηδία

51^ο Συνέδριο ERSA 2011, Βαρκελώνη, Ισπανία

52^ο Συνέδριο ERSA 2012, Μπρατισλάβα, Σλοβακία

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

186 Βλάχης Π.

Arthur O'Sullivan (Μετάφραση) (2011)

Αστική Οικονομική, 7^η έκδοση

190 Πυλαρινός Δ.

Ελένη Μπαστέα (Μετάφραση) (2008)

ΑΘΗΝΑ 1834-1896: Νεοκλασική πολεοδομία @ ελληνική εθνική συνείδηση

ISSN

1109-5008

Webpage

<http://www.aeihoros.gr>